

วิวัฒนาการการปกครองของไทยตั้งแต่
สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงคนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ปกครองมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองถือหลักครอบครัวเป็นหลักสำคัญ คนในครอบครัวมีหัวหน้าครอบครัว มีการรับผิดชอบต่อกันและกัน ครอบครัวทั้งปวงรวมกันเข้าเป็นเมืองหรือรัฐ มีเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์ปกครองในฐานะหัวหน้าครอบครัว อำนาจการปกครองทั้งหลายทั้งปวงจึงรวมอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มิภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในความยุติธรรม ทรงรักษาสีหิเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็นอิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องทำให้อนุชนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข^{๓๖}

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเสวยราชสมบัติในกรุงสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๑ พระองค์ทรงยึดถือคติการปกครองเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ คือปกครองแบบพ่อปกครองลูก ตามหลักการปกครองเช่นนี้ พระมหากษัตริย์ถือพระองค์ว่าทรงเป็นบิดาของราษฎร ราษฎรก็ถือว่าพวกตนมีฐานะเท่าเทียมกัน คือเป็นบุตรของบิดาองค์เดียวกัน จึงมีความสามัคคีและความรักกันฉันท์พี่น้อง การปกครองประเภทนี้เป็นการปกครองในครอบครัว การจะเกิดความร่มเย็นเป็นสุขก็แล้วแต่หัวหน้าครอบครัว ในสมัยกรุงสุโขทัย เป็นโชคดีของคนไทยที่พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็น"พ่อ"ที่ดี จึงได้ทรงวางระเบียบการปกครองบางอย่างอันเป็นทางที่จะนำไปสู่วิวัฒนาการแห่งระบอบประชาธิปไตยในสมัยต่อมา

^{๓๖} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, "การปกครองสมัยสุโขทัย" ใน คำบรรยาย
สันนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๓),

เพราะเหตุใดการปกครองในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง จึงโน้มน้าว
 สุนิธิทางแห่งประชาธิปไตยมากกว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์มาก่อนพระองค์
 ที่เป็นเช่นนั้นก็จะ เป็นเพราะ เมื่อครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สถาปนาอาณาจักรสุโขทัย
 ก็คงทำการรบพุ่งกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงอยู่เสมอ ดังปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนราม
 คำแหงว่า ไททรงเคยรบกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดซึ่งยกทัพเข้ามาตีเมืองตาก เมื่อ
 พ่อขุนศรีอินทราทิตย์สวรรคต พ่อขุนบาลเมืองพระราชโอรสองค์ใหญ่ได้ครองราชย์
 แทน ในรัชกาลนั้นก็ยังคงทำการรบพุ่งปราบศัตรูภายนอกอยู่ ทั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์
 และพ่อขุนบาลเมืองก็ได้พ่อขุนรามคำแหงเป็นกำลังสำคัญในการแผ่ขยายอาณาเขต
 ใหลกว้างขวางออกไป ครั้นพ่อขุนบาลเมืองสวรรคต พ่อขุนรามคำแหงก็ได้เถลิง
 ถวัลย์ราชสมบัติในกรุงสุโขทัย ในรัชกาลนี้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นมั่นคง ความ
 แกล้วกล้าสามารถในการรบพุ่งของพระองค์ทำให้ศัตรูไม่กล้ามารุกราน นอกจาก
 นั้นยังได้ทรงแผ่ราชอาณาจักรสุโขทัยออกไปกว้างใหญ่ไพศาล ควบเหตุนี้จึงทำให้
 ทรงมีเวลาพอที่จะมาจัดกิจการภายในได้

พ่อขุนรามคำแหงทรงปกครองพระราชอาณาจักรของพระองค์โดยถือ
 การป้องกันบ้านเมืองเป็นหลัก วางระเบียบการปกครองอย่างทหาร บรรดาชาย
 ฉกรรจ์ต้องเป็นทหารทุกคน เจ้านายและขุนนางผู้ที่เป็นนายควบคุมผู้คนก็เป็นทหาร
 ควบ เวลาบ้านเมืองไม่มีศึกสงครามต่างก็ทำมาหากิน บังคับบัญชากันอย่างพลเรือน
 ในการแบ่งเขตการปกครองนั้น พระองค์ทรงแบ่งเป็น

๑. ราชธานี มีหัวเมืองชั้นในรายรอบเป็นปริมณฑล คือ เมืองศรีสัชนา
 ไถลอยู่ทางเหนือ ทางตะวันออกมี เมืองทุ่งยั้ง บางยม สองแคว และสระหลวง
 คานาไคมีเมืองพระบาง เมืองคณตี และคานตะวันตกมีเมืองตาก
๒. เมืองพระยามหานคร เป็นหัวเมืองชั้นนอกที่อยู่ทางราชธานีออกไป
 เจ้าเมืองเป็นเจ้า หรือเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ เมืองพระยามหานครนี้มีเมืองแพรง
 ราชบุรี เพชรบุรี ตะนาวศรี ฯลฯ เป็นต้น

๓. เมืองประเทศราช เป็นเมืองของชนต่างชาติต่างภาษา มีเจ้านายชาวเมืองนั้นปกครองสิทธิขาดเหมือนอย่างเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองของตน เป็นแต่ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการต่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยตามกำหนด และเวลา มีศึกสงครามก็ต้องเกณฑ์กองทัพมาช่วย เมืองประเทศราชนี้ มีเมืองนครศรีธรรมราช มะละกา ยะโฮ ไทวาย เมาะตะมะ หงสาวดี ฯลฯ เป็นต้น ^{๓๓}

ในด้านการปกครองภายใน พ่อขุนรามคำแหงทรงมีวิธีการที่จะให้ความยุติธรรมอย่างเสมอหน้าแก่ประชาชนของพระองค์ ทรงให้เสรีภาพในการยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ ใครจะถูกรื้อถอนทุกข์เมื่อใดก็ทรงอนุญาตให้เขาเผาไผ่ไค้ แต่ในเวลา กลางคืนก็มีกระดิ่งแขวนไว้ที่ประตูพระราชวัง สำหรับให้สันตดุสิตเสียงในทรงทราบว่ามีผู้ถูกรื้อถอนทุกข์ พระองค์ก็จะเสด็จออกมาทรงตัดสินความด้วยความยุติธรรม ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า

ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ทัน ไพรฟ้าหน้าประตู กลางนาศูนย์กลางเมือง มีถอยมีความเจ็บทรวงของใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบรไปด้นกระดิ่งอันทานแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไค้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มั่นด้วยชื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม ^{๓๔}

อาจกล่าวได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงวางรากฐานแห่งความยุติธรรม โดยกรูให้ประชาชนทุกคนเคารพต่อกฎหมายเสมอหน้ากันหมด และพระราชอุทิศภาระที่จะให้เกิดความยุติธรรมอย่างเสมอหน้ากันนี้ เป็นขอหนึ่งของ Rule of Law ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย นอกจากนั้นพระอัยยาศัยส่วนพระองค์ของพระเจ้ารามคำแหงก็มีคึกกับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น เช่นโปรดสมาคมกับไพร่บ้านพลเมืองอย่างฝรั่ง เรียกว่า Democratic ^{๓๕}

๓๓

สมเด็จพระยาคำรุงราชานุภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๘๒), หน้า ๒๒ - ๒๓

๓๔

ยอร์ช เซเคส์, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๐), หน้า ๘

๓๕

สมเด็จพระยาคำรุงราชานุภาพ, เรื่องพระร่วง (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๘๕), หน้า ๑๖

พอขุนรามคำแหง ทรงถือเป็นพระราชธุระสอดส่องในการชำระถ้อย
 ความใหญ่จิ๋วกรรม ไหวราษฎรสมบุญสมสุข มีเสรีภาพทั่วไป ราษฎรทุกคนสามารถ
 จะเขาเฝ้าพระมหากษัตริย์ของตนได้ เพราะในวันธรรมดาพระองค์เสด็จประทับ
 วาราชการที่พระแท่นมิ่งคติลา กลางดงตาล ส่วนในวันพระก็จะทรงนิมนต์
 พระสงฆ์มาเทศน์ให้ราษฎรฟัง เป็นการอบรมราษฎรในค่านจริยศึกษา ทำให้
 ราษฎรมีศีลธรรมอันดีงาม นอกจากนั้นยังชอบทำบุญทำทาน มีเมตตากรุณาซึ่งกัน
 และกัน ในอุทยานรื่นเริงราษฎรทุกคนมีเสรีภาพบริบูรณ์ที่จะสนุกสนานตามชอบใจ
 ดังปรากฏในจารึกว่า

คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอบอุทาน พอขุนรามคำแหง
 เจาเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ทวยป่าวทวยนาง ลูกเจาลูกขุน
 ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงทวยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรง
 ศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษา กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อ
 กรานกฐิน มีพนมเบี๋ยมีพนมหมวก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน
 บริวารกฐินโอบอุทานแลปีแลอุบลวน ไปสวดคฤศติกฐินถึงอริยัญญิกพูน เมื่อจัก
 เขามาเวียงเวียงกันแตรอริยัญญิกพูนเทาหัวลาน คำบงคำกลอยควยเสียง
 พาทย เสียงพิณเสียงเลื่อนเสียงขับ โครจกมักเลน เลน โครจกมักหัว
 หัว โครจกมักเลื่อน เลื่อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรยอม
 คนเสียดกันเขามาอุทานเฝ้าเทียนทานเลนไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีคังจักแตก^{๕๐}

ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และ
 ราษฎร เป็นไปอย่างใกล้ชิด การครองชีพของราษฎรก็สมบุญสมสุข ทั้งนี้เพราะ
 "เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้คื ในน้ำมีปลาในนามีข้าว"^{๕๑}

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

ในด้านการค้าขาย พ่อขุนรามคำแหงทรงให้สิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่ คือ ทรงอนุญาตให้ "เพื่อนจงวิ่งไปค้า ชีมาไปขาย ใครจักใครค้าขาง ค้า ใครจักใครคามา ค้า ใครจักใครค้าเงิน ค้า ทองค้ำ"^{๕๒} โดยที่ "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง"^{๕๓} หมายความว่าพระองค์ไม่ทรงเก็บภาษีในระหว่างทาง ควดยทรงมีพระราชประสงค์จะส่งเสริมการค้าขาย เปิดโอกาสให้พ่อค้าไทยและต่างประเทศนำสินค้าเขาและออกจากอาณาจักรสุโขทัยโดยไม่ต้องเสียภาษี การที่พ่อขุนรามคำแหงทรงเปิดให้มีการค้าเสรีนี้ เป็นผลสะท้อนอันดีต่อเศรษฐกิจของกรุงสุโขทัย

นอกจากจะเปิดให้มีการค้าขายระหว่างเมืองแล้ว พ่อขุนรามคำแหงยังได้ทรงทำการค้าขายใหญ่โต มีเรือค้าขายติดออกไปในนานาประเทศ เช่น จีน ขวามลายู อินเดีย และญี่ปุ่น เครื่องถ้วยชามสังคโลก เป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทำให้กรุงสุโขทัยสมัยนั้น มีฐานะ เศรษฐกิจดี มีทรัพย์สินเงินทองสมบูรณ์ใช้ในการพัฒนาประเทศได้เต็มที่^{๕๔} และเนื่องจากเศรษฐกิจของกรุงสุโขทัยดี ประชาชนอยู่ดีกินดี จึงเป็นหนทางที่ทำให้เกิดประชาธิปไตยขึ้นมาได้ จะเห็นได้จากคำกล่าวของคาร์ล เบกเกอร์ ที่ว่า "ปัจจัยประการสำคัญต่อมา... เห็นจะได้แก่ความมั่นคง

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

^{๕๔} ธรรมคานพ โกวาทิ, ประวัติมหาดไทย ภาคที่ ๑ (พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๓๐๑

ทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยจะไม่เจริญรุ่งเรืองในท้องถิ่นที่ราษฎรยากจน" ๔๕

เราจะเห็นได้ว่าคำกล่าวนี้เป็นความจริงที่เคียด เพราะถ้ามีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และมีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจแล้ว ย่อมเป็นสื่อนำไปสู่ความเสมอภาคทางสังคม และสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยในที่สุดถ้าจะเปรียบเทียบเป็นอยู่ของชาวสวิสท์ ในสมัยที่พอขุนรามคำแหงครองราชย์แล้ว ก็เปรียบได้กับความเป็นอยู่ของชาวนาในสมัยก่อนของสาธารณรัฐโรมันและในแคว้นต่าง ๆ ของชาวสวิส (Swiss Canton) ซึ่งไม่มีใครรวย แต่เขาก็มีความเสมอภาคในทรัพย์สินและในโอกาสที่จะประกอบอาชีพ สิ่งเหล่านี้ทำให้สังคมของพวกเขาเหล่านั้นมีเสถียรภาพมั่นคงทางเศรษฐกิจ ๔๖

นอกจากจะทรงให้เสรีภาพแก่ราษฎรด้วยประการต่าง ๆ แล้ว พอขุนรามคำแหงยังได้พระราชทานสิทธิให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ตนทำการเพาะปลูก และสามารถจะยกให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานของตนได้ ในเมื่อผู้ถือกรรมสิทธิ์วิชายชนม์ ในศิลาจารึกโลกกล่าวถึงเรื่องการถือกรรมสิทธิ์นี้ว่า "สร้างป่าหมากป่าพลู

Carl L. Becker, Modern Democracy (London: Yale University Press, 1941), p.12

"...The conditions essential to the success of democratic government...is a certain measure of economic security. Democracy does not flourish in communities on the verge of destitution..."

ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็นิเวศในเมื่อนี้... ใครสร้างได้ไว้แก่นัน" ^{๘๗} แสดง
ให้เห็นว่าผู้ใดทำการเพาะปลูก ผู้นั้นก็มีสิทธิ์เป็นเจ้าของ ซึ่งในสมัยอยุธยา ประชา
ชนไม่มีสิทธิ์ในที่ดิน เพราะถือว่า ที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์ และขอความอีก
ตอนหนึ่งมีอยู่ว่า "...เหยาเรือนพอเชื่อเสื่อค้ำมัน ช่างขอลูกเมีย เยียข้าว
ไผ่ฟ้าซาไทย ป่าหมากป่าพลู พอเชื่อน้ำมันไว้แกลูกมันสิ้น..." ^{๘๘} หมายความว่า
สิ่งของใจที่เป็นของบิคา มารคายอมให้เป็นมรดกแก่ลูกทั้งหมด

การที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงปกครองราชอาณาจักรของพระองค์ไปในวิถีทาง
แห่งประชาธิปไตยนี้อาจจะเป็นเพราะน้ำพระทัย ที่กอบประคองพระเมตตากรรณาคอ
ข้าแผ่นดินของพระองค์ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ก็คืออิทธิพลของสภาพแวด
ล้อม กล่าวคือ ในรัชกาลของพระองค์ ไทยได้รับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประ
จําชาติ แต่เดิมชาติไทย ก็คงจะมีความเชื่อและนับถือภูติผีปีศาจ เพราะเกรง
อำนาจลึกลับเช่นเดียวกับคนโบราณ แม้ในบางสมัยจะมีหลักฐานปรากฏว่า ไทย
ได้นับถือพุทธศานานิกายมหายานมาบ้างก็ตาม แต่ก็เป็นที่ศรัทธาที่ผสมกลมกลืน
กับความเชื่อเก่า ๆ มิได้แน่นแฟ้นมั่นคงดังที่มีอยู่ในสมัยสุโขทัย อาจกล่าวได้
ว่า พ่อขุนรามคำแหงพระมหากษัตริย์สุโขทัยพระองค์ที่สาม เป็นผู้นำในการ
ประดิษฐานพระพุทธรศานานิกายหินยาน ให้แก่ชนชาติไทย มันคงสืบมาจนทุกวันนี้ ^{๘๙}

^{๘๗} ยอร์ช เซกส์, หน้า ๘

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗

^{๘๙} ธรรมคานพ โภวาที, หน้า ๒๘๕

และการที่ไทยยอมรับนับถือพุทธศาสนาก็เท่ากับเป็นการรับรองประชาธิปไตย
เข้ามา ทั้งนี้เพราะสถาบันของพุทธศาสนานั้น ใ้ค้แฝงอุดมการณ์แห่งประชาธิปไตย
ไว้อยู่

ในการปกครองคณะสงฆ์นั้น เป็นการปกครองโดยคนส่วนมาก และมี
มีหลักเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการปกครองตาม
ระบอบประชาธิปไตย ในพิธีศาสนาที่สำคัญ เช่น พิธีอุปสมบท การประชุมเพื่อทำ
พิธีนี้ก็เป็นการประชุมแบบประชาธิปไตย ที่ประชุมประกอบด้วยประธาน (อุปัชฌาย์)
และมวลสมาชิกทั้งหลาย การรับสมาชิกใหม่ (ผู้ที่จะอุปสมบท) ก็ต้องกระทำโดย
มีสมาชิกเก่า (กรรมวาจาจารย์) ๒ นายเสมอ ภายหลังจากที่ใคร่สอบถามว่ามีคุณ
ลักษณะครบถ้วนตามข้อบังคับของที่ประชุม (คือพุทธสมาคมแล้ว) ประธานจะถาม
ที่ประชุม เพื่อฟังเสียงข้างมาก เมื่อที่ประชุมรับรองไม่คัดค้านอย่างใดจึงจะรับ
สมาชิกใหม่คือผูอุปสมบทนั้นได้ หรือในพิธีกฐินก็ดี เมื่อผู้ทอดกฐินอุ้มไตรกฐินมาแล้ว
เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้กล่าวถามพระสงฆ์ทั้งปวงว่า "...พระสงฆ์ทั้งปวงจะมี
ความปรารถนา เพื่อทำกฐินนัตถการกิจหรือไม่ ถ้ามีความสามัคคียินยอมพร้อมกันจะ
ทำกฐินนัตถการกิจแล้วไซ้ร จงให้ศัพทสังฆญาสาธุการขึ้นให้พร้อมกัน" ๕๐ เมื่อพระสงฆ์
ทั้งหมดรับสาธุการแล้ว ภิกษุชั้นรองลงไปก็จะเป็นผู้ถามต่อไปว่า ภิกษุรูปใดสมควร
ที่จะได้รับกฐิน ต่อจากนั้นภิกษุอีกรูปหนึ่งก็จะกล่าวเสนอนามของพระภิกษุ และ
บรรยายคุณงามความดีของพระภิกษุผู้ควรจะได้รับผ้าพระกฐินรูปนั้น พร้อมทั้งสรุปว่า

๕๐
หลวงวิจิตรวาทการ, ตำนานกฐิน (พระนคร: ประพาสสถานการพิมพ์,
๒๔๘๗), หน้า ๑๓

"...ข้าพเจ้าจึงอนุมัติเห็นว่าพระสงฆ์ทั้งปวง จะยินยอมพร้อมกันถวายถวายพระภิกษุ
 ทาน กับทั้งถวายอานิสงฆบิรवारทั้งปวงนี้ แก่ท่าน (ออกนาม) ผู้มีอายุ ถ้าภิกษุรูปใด
 เห็นไม่สมควรจงทักท้วงขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ ถ้าเห็นสมควรแล้วจงสาธุการขึ้นพร้อม
 กัน" ^{๕๑} เมื่อพระสงฆ์รับสาธุ เป็นการลงมติเอกฉันท์พร้อมกันแล้ว พระภิกษุรูปนั้น
 จึงรับถวายพระภิกษุไป

จึงเห็นได้ว่า พิธีทางพุทธศาสนานี้ เป็นตัวอย่างของการประชุมแบบ
 ประชาธิปไตย คือมีการออกเสียง ติดกันแต่ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย
 ไขว่เสียดขวางมากแต่ในพิธีสงฆ์ดังกล่าวข้างตนทั้ง ๒ พิธีนี้ ไขว่ติเอกฉันท์ อีกประการ
 หนึ่ง ถ้าเราพิจารณาให้รอบคอบแล้ว จะเห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์นั้น คล้ายคลึง
 กับการปกครองตามแบบประชาธิปไตยอย่างที่สุด คือประชาธิปไตยมีกฎหมาย รัฐ
 ธรรมนูญเป็นหลักของการปกครอง คณะสงฆ์ก็มีพระวินัยเป็นหลัก เสรีภาพ สมภาพ
 และภราดรภาพ ซึ่งเป็นหลักการที่รู้จักกันแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (คริสต์ศต
 วรรษที่ ๑๘) ว่าเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย แท้ที่จริงแล้ว
 ความหมายของทั้ง ๓ คำนี้ใคร่ผู้รู้จักในทวีปเอเชียเมื่อประมาณ ๒๐๐๐ ปีความมาแล้ว
 คือ เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก กล่าวคือ พระภิกษุทุกรูป มีเสรีภาพที่จะ
 กระทำการใด ๆ ใด แต่ต้องอยู่ในเกณฑ์ไม่ทำให้อ่อนแอหรือครอน คือเป็นการกระทำ
 ที่ชอบด้วยกฎหมายและไม่ขัดต่อพระพุทธบัญญัติและประเพณีนิยม เสรีภาพอีกประเภท
 หนึ่ง ที่พระภิกษุสงฆ์จะพึงมี ก็คือ เสรีภาพที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองคณะของตน
 ใดแก่เสรีภาพในการเลือกตั้งผู้แทนของตน

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

ในเรื่องที่เกี่ยวกับสมภาพ พระพุทธรองคโคตรทรงแสดงถึง สมานตตตาคือความมีกันเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะแห่งสมภาพประการหนึ่ง นอกจากนั้นยังโคตรงบัญญัติสมภาพไว้ ๒ ประการคือ สีสสามณตตตต เสมอกันโดยศีล และทิวฐิสสามณตตตต เสมอกันทางความเห็น พระพุทธรเจ้าประทานอำนาจให้พระสงฆ์ปกครองตนเอง สิทธิของภิกษุทุก ๆ รูป ไม่ว่าจะเป็ลสิทธิประ เภทใดก็ตามจะได้รับความคุ้มครอง อารักขาอย่างบริบูรณ์ ภิกษุทุก ๆ รูปจะตองมีสมภาพในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ในขณะสงฆ์ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ภิกษุทุกรูปมีความเสมอภาคกันหมด ตามธรรมคาคนที่จะ เขามาบวชเป็ลพระภิกษุ ยอมมาจากสกุลที่สูงบาง ต่ำบาง แต่เพื่อที่จะให้มีความเสมอภาคกัน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงวัตรคือการทำความเคารพของพวกภิกษุไว้ว่า ให้ภิกษุทำตามลำดับอายุพรรษาที่เขามาในศาสนา ตัวอย่างที่เห็นโคตรก็คือ เมื่อคราวเจ้าศากยะ ๖ องคคอกนบวช มีอุบาสิมหาคเล็ก ออกบวชตามเสด็จควย แต่เจ้าศากยะเหล่านัันให้อุบาสิมหาคเล็กบวชกอน ควย เหตุนี้เจ้าศากยะจึงตองทำความเคารพพระอุบาสิ ซึ่งเป็ลเพียงมหาคเล็ก นี้ก็แสดงให้เห็นถึงสมภาพในพุทธศาสนา^{๕๒}

หลักแห่งภราดรภาพที่ปรากฏในพุทธศาสนาคือ การที่พระพุทธรเจ้าโคตรงถือว่าพระองค์ทรงเป็ลสังฆมิกร คือเป็ลนบคาคของพระสงฆ์ทั้งปวงในฐานะที่พระองค์ทรงเป็ลผู้ให้กำเนิดคณะสงฆ์ และทรงเรียกพระสาวกว่าบุตรของตตาคคต หมายถึงความว่าพระภิกษุทั้งปวงตองถือว่ามีนบคาคองค์เดียวกัน โคตรงสั่งสอนให้รักกันคัจพื้นที่นองรวมตองกัน

ควยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวโคตรว่า รากฐานของประชาธิปไตยโคตรแ่ง มาในรูปของพุทธศาสนา และโคตรกำเนิดขึ้นในประเทศไทยมาเป็ลเวลา ๖๐๐ กว่าปี ในรัชสมัยพอลขุนรามค้ำแหงควมคคคคในเรื่องการปกครองแบบพอลคคคคนี้ อาจจะได้

^{๕๒}วิริธรรม, นามแ่ง, การปกครองคณะสงฆ์โคตรคคคคโคตรแ่งถึงยุคปัจจุบัน (พระนกร: สำนักงาน ส.ธรรมภักคค, ๒๔๗๖), หน้า ๘๒-๘๔

เคามาจากพุทธศาสนานี้เอง เพราะปรากฏมีสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า "ปุตตัม
 วิย ราชาโน ปชั รกฺขนตุ สุพฺพทา" แปลใจความว่า "ขอพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย
 จงปกครองประชาราษฎร์ให้เหมือนกับบุตรฉันนั้น"

ตลอดรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ประชาชนอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข
 เพราะพ่อเมืองเป็นอัครวิษะทรงคุณวิเศษล้ำเลิศ พระองค์ทรงแผ่ราชอาณาจักรเขต
 ของราชอาณาจักรสุโขทัยออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงปราบปรามอาณาจักรบาง
 ส่วนของขอมและศรีวิชัย ไครอาณาจักรมอญ และแผ่อิทธิพลไปจนถึงตอนใต้สุดของ
 แหลมมลายู ความเก่งกล้าในการรบ และพระราชอัธยาศัยที่ทรงบำเพ็ญพระองค์
 เป็นพ่อที่ดีของราษฎรอยู่ตลอดเวลา ไครเรียกรอง ความรัก และความเลื่อมใส
 ศรัทธาจากประชาชนทั่วพระราชอาณาจักร ดังนั้น เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต
 จึงเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของกรุงสุโขทัย

ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัยจะปกครองราษฎรอย่างพอกับ
 ลูก แต่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจในการบริหารประเทศอย่างเต็มที่ แต่
 อยากรู้ก็ตาม พระองค์จะต้องทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม " หากประพฤติก
 ผิดธรรมนั้น ราษฎรก็มีสิทธิที่จะล้มพระราชอำนาจ และตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่
 ขึ้นปกครองต่อไป " ^{๕๓} ดังปรากฏในศิลาจารึกนครชุม หลักที่ ๓ ว่า
 "...ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้น ... กินเมืองเหิงนานแก

กม ผู้ใดกระทำบชอวธรรมคังอัน ชุนณันนัมมยีนเียงเหิงนานเลย" ๕๔

เมื่อสิ้นพอชุนรามคำแหง ราชบัลลังก์สุโขทัยก็เริ่มคลอนแคลน เพราะพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อมา ไม่ทรงพระปรีชาสามารถเท่าพอชุนรามคำแหง หัวเมืองมอญซึ่งเคยขึ้นกับกรุงสุโขทัยได้ปลิดตัวเป็นอิสระในรัชกาลพระเจ้าเลอไทย ยิ่งกว่านั้นเมื่อพระเจ้าเลอไทยสวรรคต ก่อนที่พระเจ้าลิไทยจะขึ้นครองราชย์ ก็ต้องปราบจลาจลในกรุงสุโขทัย

การที่มีการจลาจลถึงขั้นที่จะต้องปราบปรามกันในกรุงสุโขทัยนี้ ย่อมก่อให้เกิดความระส่ำระสายและความกินแหนงแคลงใจทั้งในหมู่ประชาชนและข้าราชการ ความสามัคคีที่เคยมีมาแต่ครั้งพอชุนรามคำแหงก็ต้องเสื่อมสูญไป พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงเคยสนิทสนมเป็นกันเองกับราษฎรก็ต้องวางพระองค์ให้ห่างเหิน เพราะไม่ทรงแนพระทัยว่าประชาชนของพระองค์นั้นจะจงรักภักดีต่อพระองค์หรือไม่ ประเพณีที่พอชุนรามคำแหงเสด็จออกไกลชึกกับราษฎร เช่นเดียวกับพ่อดและลูกก็ต้องห่างเหินไป จึงสันนิษฐานว่าราชวัตรหลายประการที่พอชุนรามคำแหงได้ทรงกระทำไว้ คงจะไม่มีมีการกระทำหรือถูกยกเลิกไปโดยปริยายในรัชกาลต่อมา เช่นแขวนกระดิ่งหน้าประตูพระราชวัง การออกประทับเหนือพระแท่นมณีคศิลาวาราชการ และวินิจฉัยอรรถคดีท่ามกลางข้าราชการและประชาชน ฯลฯ คงจะเล็ดล่นไป เพราะต้องทรงระมัดระวังพระองค์ถึงกลาวแล้ว พระราชกรณียกิจบางประการที่พระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องปฏิบัติเองก็ต้องงดเว้นเพราะความหวาดระแวง เช่น ในสมัยพอชุนรามคำแหง เมื่อถึงคราวมีเทศกาล พระองค์จะทรงช่างชื่อ "รุจาศรี" นำราษฎรออกไปไหวพระในทองที่ไกล ๆ และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับก็มีขบวนแห่ราษฎรคีตลีที่เป่าร้องรำทำเพลงแห่แห่นรืนเรียง มาส่งพระมหากษัตริย์ของจนถึงในเมืองในพระราชวังหลวง

และในยามเทศกาลนี้เอง พระมหากษัตริย์ได้เสด็จออกตามประทีปโคมไฟ หรือ
 อาจจะทำงูจุกคอกไม้เพลิงถวายพระองค์เอง ประชาชนชาวสุโขทัยต่างก็เบียด
 เลียดเข้ามาชมพระบารมีโดยใกล้ชิด มีความสัมพันธ์อย่างพอและดู ในรัชกาล
 หลัง ๆ คงไม่อาจจะทำเช่นนี้ได้ เพราะเกิดความระแวงแคลงใจระหว่างพระ
 มหากษัตริย์และราษฎร นอกจากนั้นความนับถือของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์
 เหมือนหนึ่งเป็น "พ่อ" ของพวกตนนั้น ก็ต้องเปลี่ยนไปอีกรูปหนึ่ง คือยกย่อง
 พระเจ้าแผ่นดินเป็น มหาธรรมราชาธิราช จะเห็นได้จากศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง
 ซึ่งถวายนามพระเจ้าลิไทยว่า "กัมรเตงอันศรีสุริยพงศราม มหาธรรมราชาธิราช"
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ทรงวินิจฉัยว่า ที่เป็นเช่นนี้ก็คงเป็นเพราะ
 พระเจ้าลิไทยได้ทรงศึกษาในสำนักพระเถระชาวลังกา ซึ่งมาเป็นครูบาอาจารย์
 สอนกุลบุตรอยู่ในพระนครสุโขทัย ทรงทราบคติที่นับถือกันในลังกาทวีปแต่โบราณ
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินอาจจะมีพระเกียรติยศถึงสูงสุดถวายเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 อย่าง ๑ หรือเป็นพระเจ้าธรรมราชาอย่าง ๑ (ซึ่งไทยเรียกโดยว่าเป็น
 พระยาจักร หรือพระยาธรรม) พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียก็ได้เคย
 บำเพ็ญพระองค์เป็นตัวอย่างมาแล้ว^{๕๕} ประเพณีที่ถือพระเจ้าแผ่นดินเป็นพ่อเมือง
 หรือพ่อขุนก็เริ่มหายไป เพราะปรากฏว่า ในรัชกาลต่อจากพระมหาธรรมราชา
 ลิไทยนี้ พระโอรสของพระองค์ที่ครองราชย์ต่อมาได้ราชาภิเษก ไซ้พระนามว่า
 พระเจ้าศรีสุริยวงศมหาธรรมราชาธิราช รักษาพระเกียรติยศเป็นพระเจ้าธรรม
 ราชาเหมือนกัน

ความอ่อนแอทางการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงยุคหลังนี้
 เป็นเหตุให้ อาณาจักรทางใต้ คือ อโยธยา ตั้งตัวเป็นอิสระในรัชกาลพระเจ้าลิไทย
 พระเจ้าลิไทยไม่สามารถปราบปรามได้ ต้องยอมให้อโยธยาเป็นอิสระแต่โดยดี

^{๕๕} สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช, เรื่องพระร่วง หน้า ๒๐-๒๑

การกระทำเช่นนี้ทำให้ราชบัลลังก์สุโขทัยเริ่มคลอนแคลน และเป็นก้าวแรกที่นำไปสู่ความล่มจม หลังจากนั้นไม่นานเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พญ่วง) โค้ดเป็นใหญ่ในกรุงศรีอยุธยา กรุงสุโขทัยซึ่งเป็นอิสระมาเป็นเวลา ๑๒๒ ปี ก็ต้องเสียเอกราชแก่กรุงศรีอยุธยา ศูนย์การปกครองของไทยก็ถอยจากเหนือลงมาสู่ใต้ที่กรุงศรีอยุธยา

สมัยอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๑๙๑๒) โค้ดทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว การติดต่อระหว่างไทยกับขอมก็มากขึ้น ไทยทางใต้ได้รับการอบรมประเพณีของพวกขอมมากกว่าไทยทางเหนือ เพราะโค้ดคลุกคลีอยู่กับพวกขอมมาเป็นเวลานาน จึงได้รับประเพณีการปกครองของขอมซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชามาไซ

นอกจากนี้ไทยยังได้รับคัมภีร์ธรรมศาสตร์มาจากมอญ และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์นี้โค้ดมีการยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชาเช่นเดียวกัน ในชั้นต้นโค้ดถือตามคติพราหมณ์ก่อน คือถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเทียบเท่าพระศิวะ หรือพระวิษณุ ดังปรากฏในพิธีใหญ่ ๆ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก ในพิธีพราหมณ์สาธยายมนต์ อัญเชิญพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ แต่ต่อมาคัมภีร์ธรรมศาสตร์ที่นำมาไซนั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปจนลักษณะที่เป็นไปในทางศาสนาพราหมณ์ลบเลือนเสียหมด และค่อยกลายมาเป็นคัมภีร์กฎหมายฝ่ายพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของอินทูลกล่าววว่า มนุญนั้นตามลำดับชั้นของพระ เจ้าในศาสนาพราหมณ์ เป็นบุตรของพระพรหมาสวยามัญ ญูเป็นพระเจ้าสูงสุด แก่ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของพระพุทธศาสนา มนุญกลายเป็นมนตรีของกษัตริย์ ทรงพระนามวว่า

พระมหาสมมุติราชา กษัตริย์องค์นี้คือพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^{๕๖}

การปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้รับอิทธิพลจากขอม ทำให้ลักษณะการปกครองแบบไทยเดิมคือ แบบพอปกครองดึกที่กรุงสุโขทัยใข้อยุ่ นั้นเลื่อนลงไปเพราะระบบปกครองแบบกษัตริย์ไปโดยนี้ถือว่าพระมหากษัตริย์ เป็นสมมติเทพ มีเชื้อสายมาจากเทวดาท่างจากประชาชนสามัญ อำนาจการ ปกครองจึงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงกลายเป็นสมมติเทพขึ้นมาเช่นนี้ ข้าราชการ และประชาชนจึงต้องถวายความเคารพต่อพระองค์ในฐานะนายกับบ่าว หรือใน ฐานะเทพเจ้ากับมนุษย์ นอกจากนั้นบุคคลที่มีฐานะต่ำกว่าเช่นเชลยศึกที่แพสงคราม ถูกจับมาโค หรือคนที่กองทัพ ถูกเหยียดหยามฐานะลงเป็นทาส ใคมีหลักฐาน ปรากฏว่าเคยมีทาสในกรุงศรีอยุธยา หนีไปแสวงหาอิสรภาพที่กรุงสุโขทัย ใน เมื่อสองพระนครนี้เป็นพันธมิตรมีฐานะอย่างประเทศที่มีศักดิ์เสมอกัน พวกทาส เหล่านี้ถูกเหยียดว่าเป็นสัตว์เลี้ยงของนาย ฐานะทางสังคมของราษฎรในสมัย อยุธยานี้จึงเปลี่ยนแปลงไปมาก มีการแบ่งชั้นของบุคคล คือกษัตริย์ พระสงฆ์ ข้าราชการ ประชาชนและพวกทาส และการแบ่งชั้นนี้ไคมีมากขึ้นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งกฎมณเฑียรบาล และกำหนดศักดินาขึ้น

เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แดอำนาจไปครอบคลุ่มดินแดน

^{๕๖} ร. แรังกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑ (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๗๘), หน้า ๘๗-๘๘

สุโขทัยทั้งหมดเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๖ อิทธิพลของระบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาตามแบบขอม ก็โค่นขยายครอบคลุมเหนือดินแดนสุโขทัยด้วยจึงได้ทำให้ลัทธิการปกครองตามแบบไทยเดิม ต้องผันแปรไปตามอำนาจของผู้ปกครอง ในสมัยแรก ๆ การปกครองแบบกษัตริย์ไทยนี้ ยังคงมีส่วนคล้ายคลึงกับการปกครองแบบปิตาธิปไตยอยู่บ้าง แต่ก็มีโค่นอยู่ในระบบนั้นตลอดไป หากได้มีการเปลี่ยนแปลงผันแปรรูปการปกครองที่ทำให้ราษฎรต้องเห็นทางจากพระมหากษัตริย์ของตนออกไป คดีดั้งเดิมที่เคยถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดาก็เปลี่ยนไปเป็น เจ้าชีวิต หรือ เจ้าแผ่นดิน

นิโกลาส์ แซ่แวงส์ (Nicolas Gervaise) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาในเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โค้เขียนเกี่ยวกับประเทศไทยและพระมหากษัตริย์ของไทยว่า

ไม่มีรัฐใดในชมพูทวีป (ทางอินเดีย) ที่จะป็นราชาธิปไตยเท่าประเทศสยาม พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครองราชย์มาจนกระทั่งถึงองค์ปัจจุบันนี้ ใ้รับการยกย่องพระเกียรติเสมอด้วยพระผู้เป็นเจ้าที่เคียว พระองค์ทรงเลื้อกเอาประโยชน์ทางบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นที่เกรงกลัวแก่ไพร่ฟ้าชาวแผ่นดิน ยิ่งกว่าจะทรงพอพระราชหฤทัยให้เป็นที่รักแก่พวกเขาเสียอีก และไม่คอยทรงปรากฏพระองค์ต่อสาธารณชนนัก อาจจะเป็นเพราะทรงเกรงว่า ถ้าปรากฏพระองค์ให้พลเมืองเห็นแล้วพวกราษฎรก็จะประจักษ์ว่า อันเจ้าชีวิตของพวกเขาในที่แท้ก็คือ มนุษย์ธรรมดาสามัญที่ยังมีความขาดตกบกพร่องและจุกอ้อนแออยู่เราคือ ๆ นี้เอง รัฐประศาสน์นโยบายของพระองค์ชอนเรนเท่า ๆ กับชีวิตของพระองค์เหมือนกัน เป็นความลับอันจะเผยให้ทราบได้ก็แต่เฉพาะบุคคลที่พระองค์ทรงมอบหมายให้ปฏิบัติรัฐกิจเท่านั้น เสรีภาพของบุคคลในยุโรปในอันที่จะกล่าวขวัญถึงเจ้านายและความประพฤติของพระองค์ใ้โดยอย่างอิสระนั้น ในประเทศนี้ถือว่าเป็นการประทุษร้ายต่อแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้เอง พระนามาภิไธยของพระเจ้าแผ่นดินจึงไม่เป็นที่รู้จักกันในหมูราษฎร เลยตลอดระยะเวลาที่ยังดำรงพระชนม์อยู่ กล่าวกันว่า เพราะเกรงว่าจะเสื่อมสิริไปด้วยคินร้าย ๆ ของพวก

ปากน้ำพริกปากปลาร้าที่สามานย ^{๕๓}

ข้อความที่กล่าวมานี้เป็นความจริงอยู่มาก เพราะระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ทรงมีพระราชอำนาจมากจริง ๆ พระองค์ทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิต และเจ้าแผ่นดินของประชาชน ที่เรียกว่าเป็น "พระเจ้าแผ่นดิน" ก็เพราะในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ระมหากษัตริย์ทรงถือว่า แผ่นดินทั้งหมดเป็นของพระองค์ จึงจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะ เบ็ดเสร็จ ซึ่งออกในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๓ ว่า "ที่ในแวนแควนกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา มหาคิถกพนพรตันราชาณีบุริรมย เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลาย ผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะเป็นที่ราษฎรหามีได้" ^{๕๔} และ "มาคราหนึ่ง ถ้าที่นอกเมืองหลวงอันเป็นแวนแควนกรุงศรีอยุธยา ไรที่ราษฎร อย่าให้ซื้อขายแก่กัน อย่าละไว้ให้เป็นที่นาเปล่า ..." ^{๕๕} สิ่งใดก็ตามที่เป็นของพระเจ้าแผ่นดิน -

^{๕๓} นิโกลาส์ แซ็งเวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ดูแปล, สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖), หน้า ๖๕ - ๗๐

^{๕๔} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๓, (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑๕

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗

ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้ามที่ผู้ใดจะแตะต้องไม่ได้ ไม่มีใครกล้าแตะต้องพระวรกายของพระองค์ หรือแม้แต่มงอาจที่จะสัมผัสพระหัตถ์ การส่งของให้พระองค์ ต้องใส่พานทองเสี้ยกอน ไม่มีการหยิบยื่นให้ต่อพระหัตถ์ของพระองค์ กฎข้อนี้มีไว้กว้างไว้สำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น แมแต่คนข้างเคียงของพระองค์ เช่นพระมเหสี พระราชธิดา หรือพระสนมก็ไม่ให้ใครแตะต้อง ถึงแม้จะตกอยู่ในอันตรายร้ายแรง เช่น เรือพระที่นั่งล่มก็ห้ามวายนำเขาไปช่วย เพียงแต่ขังมะพร้าวหรือสิ่งที่จะเกาะไคไปให้เท่านั้น ถ้าผู้ใดบังอาจไปแตะต้องกายของบุคคลเหล่านี้ก็มีโทษถึงตาย คงจะเห็นได้จากกฎมณเฑียรบาลที่ออกในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ว่า

ถ้าเรือประเทียบล่มก็ตี ประเทียบตกน้ำก็ตี แลวายนำอัญมณีคนตาย ในกฎอาชญาเวรเรือขึ้นเสวราแลซัดหมากพร้าวใหญ่เกาะตามแฉะจะเกาะไคถ้ามีไคอย่ายึด ถ้ายึดขึ้นในเรือคโทษถึงตาย ถ้าซัดหมากพร้าวในเรือครางวันเงินสิบตำลึงขึ้นทองหนึ่ง ถ้าเรือประเทียบล่มมีผู้นอนเหน แลซัดหมากพร้าวเอาขึ้นในเรือคโทษทวีคูณตายทั้งโคศ ๒๐

เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จไป ณ ที่ แห่งใด"ประชาชนที่จะคอยชมพระบารมีก็จะกองกมกราบอยู่บนพื้นดินพร้อมทั้งพนมมือและก้มศีรษะจนติดดินที่เคี้ยวการถวายความเคารพเช่นนี้ประหนึ่งเป็นการสักการะแด่พระผู้เป็นเจ้า"^{๒๑}

ไม่มีราษฎรผู้ใดบังอาจเงยหน้าขึ้นดูพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเวลาที่เสด็จพระราชดำเนินมา ผู้ใดก็ตามที่เงยหน้าขึ้นจะตองไครับเคราะห์โดยถูกทหารที่ตามเสด็จเอากระสุนยิงลูกคา นอกจากนั้นแล้ว การเจรจากับพระองค์ยังตองมีการไชถอยคำพิเศษ หรือที่เรียกว่า "ราชาศัพท์" และในการออกพระนามพระมหากษัตริย์ ราษฎรไม่มีสิทธิ ที่จะเรียกพระนามเฉย ๆ

^{๒๐} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (พระนคร: องค์การการองกุฎราช, หน้า ๘๐)

^{๒๑} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๒ (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๘), หน้า ๖

จะเรียกได้ก็เพียงแต่ "พระเจ้าอยู่หัว" หรือ "เจ้าชีวิต"

ในสมัยอยุธยา ฐานะของพระเจ้าแผ่นดิน เห็นห่างจากราษฎรทุกที โยส เขาเก็บ ชาวฮอลันดา ซึ่งเข้ามาในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง ฟ่านักอยู่ในเมืองไทยถึง ๔ ปี ให้ความเห็นว่า

พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองโดยสิทธิขาด พระองค์มีพระราชอำนาจที่จะทำศึกสงครามใด ทำไมตรีตั้งโทษ หรือประทุษร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดกับใครก็ได้ทั้งนั้น พระองค์จึงมีพระราชอำนาจที่จะออกกฎหมายขอมบังคับ ความใจชอบ โดยไม่ต้องขอคำแนะนำหรือความเห็นจากเจ้านาย ขุนนาง ผู้ใดเลย ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นไปตามแต่พระองค์จะพึงประสงค์ แต่มีประเพณีอยู่สิ่งหนึ่ง คือ ที่ประชุมเสนาบดีที่ปรึกษา จะทูลแนะนำในเรื่องสำคัญก็ยอมทำไ้ แต่พระมหากษัตริย์ก็มีพระราชอำนาจที่จะรับหรือไม่รับคำแนะนำนั้น ควบเหตุนี้สิ่งใดที่พระองค์ทรงพิจารณาวาเป็นทางที่ดีที่สุด สิ่งนั้นประชาชนพลเมืองก็จะตองปฏิบัติตาม... ๒๒

ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์ของไทยจะทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด แต่โดยพฤติกคามจริง ๆ นั้น พระบรมเชษานุภาพของพระมหากษัตริย์ยอมจำกัดโดยธรรมชาติ คือยอมตองทรงพระเยาว์ ทรงพระเจริญ และเสด็จสวรรคต และพระองค์ยังตองทรงยึดหลักธรรมบางประการไว้ปฏิบัติเป็นราชจริยวัตร เกิดคตินิยมตามแบบฉบับของอินเดีย ที่จะให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราช เช่น พระเจ้ามหาสมมตราช

ตั้งอยู่ในราชธรรม ๑๐ ประการ ทรงเบญจางคศีลเป็นปรกตศีล แลอันจะ
 ฐานคึกศีลเป็นอุโบสถศีล เมตตาการุณาแก่สัตว์ทั้งปวง แลวทรงพระอุตสาหะ
 มนะสิการะซึ่งคำภีร์พระธรรมสาคร เปนนิจกาดู ทรงประพฤดิธรรม ๔
 ประการ คือพิจารณาซึ่งความชอบความผิดแห่งผู้กระทำใหญ่เป็นประโยชน์
 แลมิใดเปนประโยชน์แก่พระองค์ ๑ ทำนุกบารุงซึ่งบุคคลผู้มีศีลดี ๑
 ปรมูลมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม ๑ รักษาพระนครราชเสมาให้สุข

เกษมโดยยุดิทธิกรรม ๑ เป็น ๔ ประการ แลตั้งอยู่ในราชกิจประเพณีมิ
ไคชาค^{๒๓}

ธรรมของพระเจ้าแผ่นดินแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ ทศพิธ
ราชธรรม ๑๐ ประการ. ราชจรรยาวัตร ๔ ประการ และจักรวรรดิวัตร
๑๓ ประการ

ทศพิศราชธรรม คือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน มี
ดังนี้

๑. "ทาน" การที่พระราชทานวัตถุแก่ผู้สมควรได้รับพระราชทาน
๒. "ศีล" การที่ทรงตั้งสังวรระวังรักษาพระอาการ กาย วาจา ให้
สะอาดงามปราศจากโทษ ควรคบหา
๓. "ปริจาค" การที่ทรงพระราชบริจาคไทยธรรม บรรเทาภัย
โศกเสียใจ
๔. "อาชุข" ความที่มีพระอัธยาศัยกอบด้วยความซื่อตรงดำรงใน
สัตสุจริต
๕. "มททว" ความที่มีพระอัธยาศัยอ่อนละมุน ไม่ถือถือพระองค์ด้วยอำนาจ
ถัมภะ และมานะ
๖. "ตป" การที่ทรงสมาทานกุศลวัตร กำจัดอกุศลวิตกปาปกรรมให้เสื่อม
สูญ
๗. "อกุโธธ" การที่ไม่ทรงพระพิโรธโดยวิสัยใช้เหตุที่ควรจะทรงพระ
พิโรธ
๘. "อวิหีสณฺจ" การที่ไม่ทรงเบียดเบียนประชาชนให้ได้ทุกข์ยากอันไม่
ควรกระทำ
๙. "ชนฺตัญญ" มีพระหฤทัยดำรงมั่นในขันตี มีความอดทนในสิ่งที่ควรอดทน
เป็นเบื้องต้น

^{๒๓} ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖ เล่ม ๑ (พระนคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ม.ป.ป.), หน้า ๑๔

๑๐. "อวิโรชนิ" ทรงรักษาบุคิธรรมไม่ให้แปรผันผิดจากสิ่งที่ตรงและ
คำรungskพระอาการคงที่ ไม่แสดงให้วิการควยยินคี่
ยिनราย

ราชจรรยาวัตร ๔ ประการ คือ

๑. "สสุสเมธ" ความที่ทรงพระปรีชาในการบำรุงธัญญาหารให้บริบูรณ์
ในพระราชอาณาเขต
๒. "ปฐิสเมธ" ความที่ทรงพระปรีชาในการสงเคราะห์หิวนุช
๓. "สมมปาด" อูบายเครื่องผูกคดองนำใจมนุษย์ ให้นิยมยินคี่
๔. "วจาเปยย" ครัสสุวาจาอ่อนหวาน ทำตนให้เป็นที่รักใคร่นับถือ
ของคนทั่วไป

จักรวรรควิวัตร มี ๑๒ ประการ คือ

๑. ควรพระราชทานโอวาทแก่นัเตปรีกนาฏราชวชนารี พระราชบุตร
บุตร พระสนม กำนัด ซึ่งนับว่าอันโคชน ไทสถิตินกุตลสมาทาน
และพระราชทานธนสารสมบัติพิศตรารภณ ยศฐานันครอสิริยศกิติ
ทรงพิทักษ์รักษาห้ามกันสรรพยันตราย และควรทรงอนุเคราะห์
พดูกาย ควยพระราชทานลูกและยศเหมือนอย่างนั้น กับทั้งเบียบ
เลียงและรางวัล ไม่ให้ล่วงกาล
๒. ควรทรงผูกไมตรีสมานราชสัมพันธ์มิตร กับอภิฤทธิกษัตริย์สามนค
ราชควยเครื่องบรรณาการ
๓. ควรให้พระราชวงศานุวงศ์ ควยพระราชทานยานพาหนะตามควร
แก่อิสสรียยศ
๔. ควรทรงเกื้อกูลแก่กฤหัสถ์พราหมณควยเครื่องพรตและไทยธรรม
มีขาว นำ ญานงหม เป็นคน และอนุเคราะห์กฤตบคี่ชนควยพระ
ราชทานพืชชาวปลูก และแจกไถกับทั้งโคกระบือ เครื่องอุคหนุน
แก่การนา
๕. ควรอนุเคราะห์ประชาชนชาวนิคมชนบทเหมือนอย่างนั้น ให้เลี้ยง
ชีพเป็นสุขตามวิสัย
๖. ควรทรงสักการะสมณพราหมณาจารย์ควยพระราชทาน สมณวัริก
ชาวพราหมณวัริกชาว เกื้อกูลแก่ธรรมเนียมปฏิบัติ
๗. ควรทรงจัดใหม่ถุคปกัษิชาติสืบตามความสดกุงหว่าคี่เสียวเที่ยวไป
มาโดยฉาดุชสุวาราย ควยพระราชทานอภัยห้ามไม่ให้ใคร เบียด
เบียดกระทำอันตราย

๘. ควรห้ามชนทั้งหลายไม่ให้กระทำอธรรมิกกิจ ชักนำให้ตั้งอยู่ในกุศล
สุจริตสวนขอมุ ประกอบการเลี้ยงชีพโดยทางธรรม
๙. ชนโคชคัสนไม่มีทรัพย์พอจะเลี้ยงชีพโดยสุจริตมาอาชีวะใด ควรพระราช
ทานพระราชทรัพย์เจือจານให้เลี้ยงชีพไม่ทองแสวงหาโดยทางทุจริต
๑๐. ควรเสด็จเขาไปไกลสมณพราหมณาจารย์ ครัสถาถึงบุญบาปกุศลให้
ทราบประจักษ์ชัด
๑๑. ควรทรงตั้งวิริยหามจิตไม่ให้เกิดอธรรมรากุควุฒนา ในอคมนี้ยสุถาน
๑๒. ควรทรงประหารวิสมโลกเจตนา หามจิตไม่ไหปรารถนาลาภที่ไม่ควร
จะไค ๖๔

หลักธรรมประการต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นเสมือนหนึ่งหลักประกันว่า
พระมหากษัตริย์ทรงคุณธรรมเหนือคนธรรมดา หากพระมหากษัตริย์องค์ใดละเมิดก็
จะเกิดผลเสื่อมเสียพระเกียรติของพระองค์เอง

นอกจากนั้นแล้ว พระมหากษัตริย์ยังมีไคทรงใช้อำนาจอันเด็ดขาดของพระ
องค์เสมอไป เวลาจะลงโทษผู้ใดก็มักจะพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน ในเรื่องนี้
ถึงกับมีกฎหมายว่า "...อนึ่ง ทรงพระโอรสแก่ผู้ใด แลครัสเรียกพระแสง อยา
ไหเจ้าพนักงานยื่น ถายนโทษถึงตาย..." ๖๕ การที่ทรงออกกฎเช่นนี้ก็เพราะ ทรง
พระราชดำริว่า ถาทรงพิพากษาลงโทษใครในเวลาที่ทรงพระพิโรธ อาจจะไม่ยุติ
ธรรมแก่ผู้ถูกลงโทษนั้น จึงทรงออกกฎหมายป้องกันไว้เสียก่อน แมแต่สมเด็จพระ
สรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) ซึ่งใครถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดุร้าย ก็มีไคทรง

๖๔ ขุนประเสริฐสุภมาตรา, คำบรรยายกฎหมายปกครอง (พระนคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง, ๒๔๓๘), หน้า ๓๘ - ๔๒, ตามที่อ้าง
ถึงใน ม.ร.ว.แสงโสม เกษมศรี, สัมพันธ์ภาพกับชาวต่างประเทศยังผลประการใด
แก่สถานการณ์แห่งประเทศไทยสมัยศรีอยุธยา (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๔๘๓), หน้า ๑๓ - ๑๕

๖๕ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, หน้า ๑๑๓

ใซอำนาจของพระองค์เสมอไป คงจะเห็นได้จากพฤติการณ์ที่พ้นทายนรสิงห์ทำหัว
เรือพระที่นั่งกระทบกิ่งไม้หักตกลงในน้ำ ซึ่งโทษครั้งนี้ถึงประหารชีวิต แต่พระองค์
ก็มีโคทรงเอาโทษควยทรงพิจารณาว่าเป็นสิ่งสุควิสัย หากพ้นทายนรสิงห์เกรงจะ
เสียดราชประเพณีจึงไคยอมถวายชีวิต ซึ่งพระองค์โคทรงอาลัยในตัวพ้นทายนรสิงห์
มาก

พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาโคทรงกวคชัณมีให้เมื่อธรรมเกิดขึ้นใน
พระราชอาณาจักร ทรงออกกฎหมายคุ้มครองราษฎรมีใหญ่มีศดาบรรคาศักดิ์ทำตาม
อำเภอใจ

มีพระราชโองการพระราชบัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายตั้งแต่งไว้ประการ
โคโคกระทำตาม ถ้าผู้โคมิกระทำทำนอกทำเหนือพระราชโองการพระราช
บัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายก็โค แลทnungศักดิ์วาคนมียศดาศักดิ์คุมพวกพอง
บาวไพรไปลุดคฤหาเอาชาคบาวไพรลุดกเมียบทานมาโคโบยจำจงโคโดยผลการ
เองก็โค ทานวาผู้นั้นเลมิด ทานไหลงโทษ ๒ สถาน ๒๒

นอกจากจะทรงสนพระทัยต่อสวัสดิภาพของประชาชนในเมืองหลวงแล้ว
พระมหากษัตริย์ยังทรงเอาพระทัยใส่ต่อทุกข์สุขของประชาราษฎร์ที่อยู่ตามหัวเมือง
อีกควย จะเห็นโคจากกฎหมายที่ว่า

ใหญ่เจาเมืองเอาใจใส่รักษาประชาราษฎร์อันมีในจังหวัดแขวงเมืองนั้น
อย่าให้มีผู้เบียดเบียนฉกรราษฎรราชมาพันไพร เมืองทานโค ถ้าเจา
เมืองแลผู้งเมืองมิโคเอาใจใส่พิทักษ์รักษาราษฎรไพรพลเมือง แลมีผูรว
ปลนฉคมเบียดเบียนกันฉกรกรราชพันแห่งไพรบวณพลเมืองทั้งหลายโคไซ
จะไหลงโทษแกเจาเมืองกรมการจงหนัก ถ้ามีผู่มากันโคกล้าเหลือจวามีโค
ก็โอบอกหนังสือเขาไปยังลุดขุนศาลาไหเออกราบทูลพระกรรณาไหทราบโค
ฝาดวอง๒๓

๒๒

กฎหมายตราสามดวง เลม ๔, หน้า ๒๔

๒๓

กฎหมายตราสามดวง เลม ๕, หน้า ๓๔

และองค์พระมหากษัตริย์เองนั้นก็มิใช่จะทรงอยู่ตามสบาย เราจะเห็นได้จากกฎมณเฑียรบาล ซึ่งกล่าวถึงพระราชานุกิจว่า

รุ่งแสดวนาฬิกา ๑ เสด็จพระที่นั่งมณเฑียรภิเศกเบิกวังสนมเฝ้า ๒ นาฬิกา เสดยนำ
 อยา แลกยา ๓ นาฬิกา เสด็จหอพระ เบิกวังสนมคำรวจในทนต์ราชภูทัก
 คำรวจนอก คำรวจหัวเมืองเฝ้า ๔ นาฬิกา เรียกพระภญาเสวยเสด็จเขา
 พระบันทม ๕ นาฬิกา ทกนาฬิกาเป็กใน ๗ นาฬิกาประภาษ ๘ นาฬิกาเป็ก
 ธิ่งลูกเชอหลานเชอ พระสนมแกพระสนมสูว ชแมเลกออกเขาในออกเขา
 นอกแลพระกำนัดเฝ้า ๙ นาฬิกา เป็กนอกทาวพญา ๑๐๐๐๐ ลงไปถึงนา
 ๔๐๐ พิภาษการแผนคินคักสำนวน สิบนาฬิกาประภาษ ๑๑ นาฬิกา เสดจ
 หอพระ ๑๒ นาฬิกา เสดจพระธิ่งในครัดกิจฝ่ายใน

คำแสดวม ๑ เป็กนอกพิภาษการศึก ๒ ทุมพิภาษการเมือง สามทุม
 พิภาษานือคคิโบราณ ๔ ทุมเรียกพระภญาเสวย ๕ ทุมเป็กโหรราชูบัตติคย
 สันทนาธรรม ๖ ทุมเป็กเสภาคนครี ๗ ทุมเป็กนิยาย ๘ ทุม ๙ ทุมเขาพระ
 บันทมมหาประธมคินมาน... ๒๔

พระธรรมศาสตร์ทว่าควยขอปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดิน จักรพรรดิวัตร
 และกฎมณเฑียรบาลว่าควยพระราชานุกิจ เป็นเสมือนหนึ่งกำแพงซึ่งกั้นมิให้พระมหา
 กษัตริย์ทรงไช้พระราชอำนาจของพระองค์อย่างเค็ดขาดจนเกินไป และในการที่พระ
 มหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็มีผลสะท้อนตอการปกครองไม่นอย
 กลาวคือ ทำให้พระองค์ทรงมีพระทัยเมตตา ทรงทำทาน รักษาศีล จึงเป็นเหตุให้
 ทรงออกกฎหมายห้ามขาราชการเอาเปรียบตอประชาชน

สิ่งที่ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์ถูกจำกัดก็กประการหนึ่งก็คือ การที่
 ฐานะของพระองค์สูงส่งเกินไป ทำให้พระองค์ตองอยู่โดดเดี่ยว พระมหากษัตริย์ไม่
 คอยเสด็จออกไปนอกพระราชวัง ไม่ทรงเคยสังสรกับประชาราษฎร์ และแม้ใน
 การประชุมเสนาบดีก็ไมคอยจะไ้รับความคิดเห็นอย่างจริงใจจากบุคคลเหล่านั้น

ไม่มีขุนนางคนใดกล้าพูดถึงเรื่องซึ่งอาจจะทำให้พระองค์ไม่พอพระทัย การที่ถูก
 ก็นีให้ขุอย่างโคคเดียวเช่นนี้ ทำให้การใ้พระราชอำนาจของพระองค์ไม่กว้าง
 ขวางเท่าที่ควร นอกจากนั้นอำนาจของพระองค์ยังถูกจำกัดด้วยความกลัวการ
 กบฏควยอีกประการหนึ่ง ถึงแม้ว่าประชาชนทั่วไปจะไม่สนใจต่อการกระทำของ
 พระเจ้าแผ่นดิน และไม่มีวันที่จะกลายเป็นหยัดคอสูกับพระราชอำนาจของพระองค์
 แต่การกบฏภายในพระมหากษัตริย์ก็เกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วนเป็นเหตุให้ความมั่นคง
 ของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ต้องสิ้นเสื่อ่นอยู่เสมอ ดังเช่นในรัชสมัย
 สมเด็จพระเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๑๗๑ - ๒๑๗๓) กรุงศรีอยุธยา พระองค์
 ยังทรงพระเยาว์ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ความสนับสนุนของเจ้าพระยา
 กลาโหมสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ มีคนนับถือยำเกรงมาก ต่อมา
 ทรงระแวงว่า เจ้าพระยากลาโหม ฯ จะคิดกบฏ เจ้าพระยากลาโหม ฯ เลยทำ
 การยึดอำนาจจากสมเด็จพระเชษฐาธิราช และสำเร็จโทษพระองค์เสีย ยกพระ
 ราชอนุชา คือ พระอาทิตย์วงศ์ซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๐ พรรษา ขึ้นครองราชสมบัติ
 แทน สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เสวยราชย์มาได้เพียงเดือนเศษ ชาราชการทั้งปวง
 จึงเชิญให้เจ้าพระยากลาโหม ฯ เป็นพระมหากษัตริย์เสียเอง เพราะในขณะนั้น
 เจ้าพระยากลาโหม ฯ ก็ปกครองแผ่นดินเหมือนพระเจ้าแผ่นดินอยู่แล้ว

เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์แสดงว่าพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งและได้รับความ
 นิยมจากชาราชการเท่านั้น จึงจะปกครองอาณาจักรได้ ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์
 ใดอ่อนแอก็มักจะมีการกบฏเกิดขึ้นเนื่อง ๆ

การบริหารประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ถึงแม้ว่าไทยจะได้รับวัฒนธรรมของขอมมาใช้ แต่
 ในด้านการปกครองราชอาณาจักรในสมัยตน คือ ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
 ก็ยังคงเลือกเอาแบบแผนของกรุงสุโขทัยและของขอมมาปรับปรุงใช้ในกรุงศรีอยุธยา
 เป็ศนว่า การควบคุมผู้คนพลเมืองใช้วิธีทหารเหมือนอย่างกรุงสุโขทัย และการ

กำหนดท้องที่ในการบังคับบัญชาวิถีแบบแผนเดียวกัน พระนครศรีอยุธยา มีเมือง
ป้อมปราการคานชั้นใน สำหรับป้องกันราชธานีทั้ง ๔ ทิศ ทิศเหนือคือเมืองลพบุรี
ทิศตะวันออกเมืองนครนายก ทิศใต้เมืองพระประแดง (อยู่ที่ราชบุรีณะ) ทิศ
ตะวันตก เมืองสุพรรณบุรี และมีหัวเมืองชั้นใน ราชตามระยะทางคมนาคม คือ
เมืองปราจีน เมืองพระรถ (พนัสนิคม) เมืองชลบุรีทางคานตะวันออก เมืองเพชร
บุรีทางคานใต้ เมืองราชบุรีทางคานตะวันตก เมืองนครพนม เมืองนครอินทร์ เมือง
สิงห์ เมืองแพรก (เมืองสวรรค) ทางคานเหนือ เมืองโคสาคัญให้เจ้านายใน
ราชวงศ์ไปปกครองเมืองใหญ่ ทางราชธานีออกไป คือ เมืองโคราคนบุรี (นคร
ราชสีมา) เมืองจันทบุรี ทางทิศตะวันออกเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช
เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองกลางทางทิศใต้ เมืองตะนาวศรี เมืองทะวาย
เมืองเซียงกราน ทางทิศตะวันตก เหล่านี้ เป็นเมืองพระยามหานคร เมืองประ
เทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีคือทอง มีหัวเมืองมะละกา
และยะโฮทางแหลมมลายู ต่อมาก็คือกัมพูชาด้วย เจาหน้าที่ในการปกครองราช
ธานีนั้นจัดเป็นพนักงาน ๔ เหล่าหรือ จุดศกมภ์ คือขุนเมืองเป็นพนักงานปกครอง
ท้องที่ คูแลรราชบุรีใหญ่เป็นปกติ มีหน้าที่ปราบโจรผู้ร้าย และลงราชทัณฑ์แก่ผู้ผิด
ขุนวังเป็นหัวหน้าราชการในราชสำนัก และเป็นพนักงานพิพากษาถอยความของ
ราษฎร ขุนคลังเป็นพนักงานเก็บและรักษาผลประโยชน์แผ่นดิน ขุนนา เป็นพนักงาน
ดูแลการทำไรนา และ รักษาเสบียงอาหารสำหรับพระนคร

เมืองพระยามหานครทั้งหลายเหล่านี้ ทุกเมืองมีอำนาจจัดการภายในของ
เมืองคนใดเต็มที เจ้าเมืองเก็บส่วยอากรเอง เกณฑ์คนมาไซเอง เรียกคนมาเป็น
ทหารเอง ก่อสร้างถนนหนทางเอง จัดการบ้านเมืองด้วยตนเองทุกอย่าง มีพวกที่
เรียกว่า "กรมการ" เป็นผู้ช่วยเหลือ ความผูกพัน ของเมืองเหล่านี้ต่อเมืองหลวง

ก็คือ ส่งทหารไปช่วยเมื่อเวลาเกิดศึกสงคราม

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) พระองค์ทรงพระราชดำริว่า กรุงศรีอยุธยามีอาณาเขตกว้างขวางขึ้น ส่วนวิธีการปกครองยังไม่ทั่วถึงและรัดกุมพอ จึงควรที่จะขยายอำนาจราชธานีให้กว้างขวางออกไป เพราะผู้ครองเมืองต่าง ๆ มีอำนาจสิทธิ์ขาดในเขตของตน เป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาความมั่นคงของพระราชอาณาจักรเป็นส่วนรวม ดังนั้นเมื่อพระองค์เสวยราชย์ได้ ๗ ปี ก็ได้ทรงปรับปรุงการปกครองเป็นการใหญ่

เหตุที่ช่วยเมื่อรัชกาลก่อนได้อาณาเขตกรุงสุโขทัยซึ่งลกดกตั้งเป็นประเทศราชอยู่นั้นมาเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา และตีโคเมืองนครธม ซึ่งเป็นราชธานีของประเทศขอม เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๑๙๗๖^{๓๐} ในสมัยนั้น ได้มีข้าราชการเมืองสุโขทัย และชาวกรุงกัมพูชา ทั้งพวกพราหมณ์พวกเจ้านาย ท้าวพระยาซึ่งชำนาญการปกครองมาไว้ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ได้ความรูชนบทรรมนิยมราชการบ้านเมืองทั้งทางกรุงสุโขทัยและกรุงกัมพูชา ถวณดีกว่าที่เคยรุมมาแตกอน จึงเป็นเหตุให้แก้ไขประเพณีการปกครอง^{๓๑}

การแก้ไขประเพณีการปกครองนี้ ได้แยกการทหารและพลเรือนออกจากกันเป็นครั้งแรก ฝ่ายทหารมีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาตรวจตราราชการ ฝ่ายทหารทั่วพระราชอาณาจักร ฝ่ายพลเรือนมีสมุหนายกเป็นหัวหน้า บังคับบัญชาฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาจักร มีเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้ง ๔ เป็นจตุสดมภ์ รองลงมา คือ

^{๓๐} พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ทรงกับศักราช ๗๕๓ กุญศกหรือ พ.ศ. ๑๙๗๔ , Lawrence Palmer Briggs, " The Ancient Khmer Empire " p.258 ทรงกับ ค.ศ. ๑๔๓๑ หรือ พ.ศ. ๑๙๗๔

^{๓๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, ลักษณะการปกครองประเทศสยาม แต่โบราณ (พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ, ๒๔๗๑), หน้า ๒๒

กรมเมือง หรือนครบาล มีหน้าที่ในการปกครองท้องที่ บังคับบัญชาบ้านเมือง

และรักษาความสงบสุขของราษฎร

กรมวัง หรือกรมราชพิธี มีหน้าที่เกี่ยวแก่ราชสำนัก และพิจารณาถ้อย

ความของราษฎร เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระของพระมหา

กษัตริย์ กรมวังมีอำนาจตั้งยกกระบัตรออกไปอยู่ตามหัวเมือง

เมืองละคน สำหรับรายงานการรักษาความยุติธรรมในเมือง

นั้น ๆ เขามาให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ

กรมคลัง หรือโกษาธิบดี มีหน้าที่ในการรักษาพระราชทรัพย์ ต่อมา มีหน้าที่

เกี่ยวกับสินค้าของหลวง และการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ

เทศอีกด้วย

กรมนา หรือเกษตรราชการ มีหน้าที่ตรวจตราการเพาะปลูก การทำไร่นา

ของราษฎร ตลอดจนการเก็บข้าวขึ้นฉางหลวง

ส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกเล็กเมือง
หน้าคานหรือเมืองลูกหลวงเสีย เป็นการขยายอำนาจของเมืองหลวงให้กว้างขวาง
ออกไป จัดตั้งหัวเมืองชั้นในขึ้น เมืองเหล่านี้อยู่ในวงเขตของราชธานี คือ ราชบุรี
เพชรบุรี ประจวบ กาญจนบุรี สมุทรสงคราม นครปฐม สุพรรณบุรี สมุทรสาคร นคร
สวรรค์ ชัยนาท ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ปราจีนบุรี และนครนายก สมัยนั้นเรียกกัน
ว่าเมืองนอย ภายหลังเรียกว่าเมืองจัตวา เรียกผู้ว่าราชการเมืองว่า ผู้รั้ง ไม่
เรียกว่าเจ้าเมือง เพราะไม่มีอำนาจเด็ดขาดอย่างเจ้าเมือง ผู้รั้งต้องปฏิบัติกา
รตามคำบัญชาของเจ้ากรม ในราชธานี เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่รอบ ๆ และไกลเมืองหลวง
เสมือนคั้งกองทหารรักษาคน ไปตั้งอยู่หน้ากองทัพใหญ่ ฉะนั้น จึงเป็นการแ
เนื้อที่ดินแดนศรีอยุธยาให้ใหญ่อกและมั่นคงยิ่งขึ้น และได้จัดตั้งจุดศกมภ์ คือ
เวียง วัง คลัง นา ซึ่งแต่เดิมมีเฉพาะในกรุงเทพฯ นั้น ในเมืองนอยที่ตั้งใหม่ในควย

สำหรับเมืองใหญ่ที่เป็นเมืองพระบาทมาแต่ก่อนกำหนดเป็นเมืองชั้น

ชั้นเมือง เอก โท ตรี มีเจ้าเมือง กรมการปกครอง กรมการตำแหน่งพลเรือน
เทียบดวยกลาโหม ตำแหน่งมหาดไทยเทียบดวยสมุหนายก และมีกรมการตำแหน่ง
เมือง วัง คลัง นา ทำนองเดียวกับในราชธานี ส่วนหัวเมืองชั้นในที่อยู่ใกล้ราช
ธานี เจ้าหน้าทีในกรุงบังคับบัญชาออกไปถึง มีแควกรมการชั้นผู้น้อยลงมาเรียกว่า
ตำแหน่งจาเมืองแพงและศุภมาตรา

อาจกล่าวได้ว่า

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อำนาจของพระมหากษัตริย์เข้ม
แข็งขึ้นตามลำดับ เห็นดูแผ่นดินต่าง ๆ ที่มีเขตแดนติดกับเมืองใหญ่ ๆ
ของพระองค์ เพียงพอที่พระองค์จะสามารถทำให้แผ่นดินเหล่านั้นยำเกรง
และอยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์โดยตรง เพราะฉะนั้น จึงเป็นการจำ
เป็นอย่างยิ่งที่พระองค์จำต้องจำกัดสิทธิและอำนาจของพวกเจ้านายและ
ข้าราชการชั้นสูง โดยการจัดระเบียบการปกครองให้รัดกุมขึ้น ^{๗๒}

การตั้งตำแหน่งสมุหกลาโหมและสมุหนายกขึ้น ในรัชกาลสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถนี้ มีผลสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์แผ่

๗๒

H.G. Quaritch Wales, Ancient Sianese Government and Adminis-
tration (London: Bernard Quaritch, Ltd., 1934), pp. 46 - 47

"...By the reign of King Paramatrilokanatha the king's
power had become sufficiently strong within the territories adjoining
the capital province for him to take steps to bring them under his
direct control. For this it was necessary to limit or suppress the
power of the feudal princes and nobles thereafter reorganized the
administration..."

กว้างขวางกว่าเดิม เพราะสมุหกลาโหมมีอำนาจควบคุมดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ และ
 สมุหนายกควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ นี่ก็คืออำนาจของราชธานีเริ่มแผ่ไปครอบคลุม
 หัวเมืองต่าง ๆ เนื่องด้วยอัครมหาเสนาบดีทั้งสองตำแหน่งขึ้นต่อพระมหากษัตริย์
 โดยตรง เวลดา กล่าวสรุปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า
 "...เป็นการปกครองแบบที่มีพื้นฐานรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เนื่องจากว่า
 สำนักงานกลางของกรมต่าง ๆ รวมทั้งกรมที่มีหน้าที่ปกครองหัวเมืองโดยเฉพาะตั้ง
 อยู่ในเมืองหลวง และเจ้ากรมที่สำคัญ ๆ เหล่านั้นรับคำสั่งโดยตรงจากพระมหา
 กษัตริย์..."^{๓๓}

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยึดบังเหียนการปกครองไว้ในองค์
 พระหัตถ์ของพระองค์ทั้งหมด ทำให้อำนาจของพระเจ้าแผ่นดินเพิ่มพูนขึ้นกว่าแต่ก่อน
 เป็นอันมาก อาจกล่าวได้ว่า วิวัฒนาการแห่งการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิ
 ราชย์ซึ่งได้เริ่มขึ้นเมื่อ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ ไต่บรมลุดถึง
 จุดสุดยอดในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั่นเอง และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา
 พระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อมา ก็ถือเอาระบบการปกครองของสมเด็จพระ
 บรมไตรโลกนาถมาใช้จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชกรณีย
 กิจอีกประการหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทางด้านการปกครองก็คือ ทรง

๓๓

Walter F. Vella, Impact of the West on Government in
 Thailand (Berkeley: University of California Press, 1955), p.322

"...the government was basically centralized, since
 the headquarters of all departments, including those with primarily
 territorial responsibilities, were situated in the capital and the
 heads of the principal departments were directly responsible to the
 king..."

ตั้งทำเนียบศักดินาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ กำหนดยศข้าราชการว่าผู้ใดมียศชั้นใด ควรจะมีนาเท่าไร เช่น เจ้าพระยาหรือพระยาชั้นสูง มีนาโคคนละ ๑๐๐๐๐ ไร่ บาง ๕๐๐๐ ไร่ บาง ๓๐๐๐ ไร่ บาง ชูนางผู้น้อยตั้งแต่ ๔๐๐ ขึ้นไป ส่วนพลเมือง มีนาโคคนละ ๒๕ ไร่ ต่อมาศักดินานี้ก็ไต่กลายเป็นเครื่องกำหนดสำหรับใช้ในการ อื่นต่อไปอีกหลายอย่าง เช่น เป็นหลักในการปรับไหมลงโทษผู้กระทำผิด

ทางกานนิตินิติ

ในชั้นเดิมกฎหมายของไทยมีอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้น คือประเภทหนึ่งเป็น ลายลักษณ์อักษร โคแก่คัมภีร์ธรรมศาสตร์ คือ พระธรรมศาสตร์ และอีกประเภทหนึ่ง มีโคเป็นลายลักษณ์อักษร โคแก่จารีตประเพณีอันเป็นข้อบังคับ ที่เกิดขึ้นโดยอาศัย ความเคยชินของชุมชนในทางปฏิบัติ แม้อันล่าคืบต่อมาเมื่อชาติไทย มีพระมหากษัตริย์ ปกครองประเทศชาติแล้ว พระมหากษัตริย์เหล่านั้นก็มีโคทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นอย่าง แท้จริง พระราชภาระของพระองค์คือ ทรงคอยสอดส่องควบคุม ในการอำนวย ความยุติธรรมเป็นไปควยดี และทรงรับหน้าที่เป็นผู้พิพากษาสูงสุด เพื่อพิจารณาชี้ขาด ในข้อพิพาทโต้เถียง ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างพลเมือง พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่จะ วางข้อกำหนดลงโทษแก่บรรดาผู้ที่ทำลายความสงบเรียบร้อยของประเทศ ทั้ง วางข้อบังคับเพื่อจัดระเบียบการศาล และการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีควย อยาง ไรก็ตามพระมหากษัตริย์ก็มีไชฎตั้งกฎหมาย เพราะในครั้งนั้นถือว่า กฎหมายยอมอยู่ใน จารีตประเพณี และในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ แต่ลักษณะการที่เป็นเช่นนี้ก็มิโคเป็น อุปสรรคให้พระองค์ทรงเป็นอธิปัตย์ที่ทรงอำนาจเด็ดขาดเต็มที่ และทรงสามารถ จัดทำทุกอย่างตามพระราชหฤทัย ฉะนั้นพระองค์จึงทรงมีอิสระอย่างเต็มที่ในอันที่ จะวินิจฉัยชี้ขาดหรือบัญญัติ การ เป็นไปในทางที่ขัดที่ตรงกับพระธรรมศาสตร์ หรือ กับจารีตประเพณีอันมีอยู่แล้วนั้นโค แต่พระราชวินิจฉัยชี้ขาดหรือราชโองการนี้ จะมี แต่อำนาจในเชิงบังคับควยกำลังเท่านั้น มิโคมีอำนาจในเชิงบทกฎหมาย แต่ถาพระ ราชโองการราชวินิจฉัยชี้ขาดของพระมหากษัตริย์เป็นการถูกต้องกับหลักความยุติธรรม

แล้ว กล่าวคือตรงกับหลักธรรมศาสตร์แล้ว พระราชโองการยอมเข้าร่วมอยู่ใน
 ธรรมศาสตร์ และมีอำนาจเช่นเดียวกับธรรมศาสตร์ พระราชวินิจฉัยและพระราช
 โองการเช่นนี้เรียกว่า "ราชศาสตร์"

ในการร่างราชศาสตร์นั้น ชันตันเกิดจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่า
 มีข้อพิเศนเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้น และใคร่รับการพิจารณาตัดสินโดยบทบัญญัติที่เห็นว่า
 เขียนเพี้ยนไม่ตรงต่อความเที่ยงธรรม หรือบทบัญญัติที่ใช้ในการพิจารณาตัดสินนั้น
 เลอะเลือนไม่แน่นอน หรือเป็นเรื่องที่ไม่เคยใคร่ทรงบัญญัติไว้มาก่อน จึงโปรดให้มีการ
 ร่างกฎหมายขึ้น ผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายคือพรหมมณเฑียรวิฑิตาจารย์ หรือลูกขุน ณ
 ศาลา ลูกขุน ณ ศาลหลวงจะรับมารอยกรอง แลวนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายให้ไซ้
 เป็นกฎหมายสืบไป เรียกว่าพระราชศาสตร์ แต่เพื่อจะทำใ้พระราชศาสตร์ศักดิ์
 สิทธิ์ ในคำปรารภของกฎหมายมักจะอ้างอิงบทบัญญัติในพระธรรมศาสตร์ชั้นไ้ขวาง
 ตนกฎหมาย ทำนองแสดงความเกี่ยวเนื่องกัน กฎหมายโบราณชั้นตนควย "ศุภมัสติ"
 บอกวันเดือนปี แลวบรรยายความว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ไหน เสด็จ
 ประทับอยู่ ณ พระที่นั่งใด ได้มีผู้ใดนำกรณีพิพาทขึ้นร้องเรียนขอพระบรมราชวินิจฉัย
 แลวทรงเห็นอย่างใดแลวจึงทรงตราเป็นกฎหมายขึ้น ดังข้อความต่อไปนี้ ... เนื้อ
 กฎหมายนั้นแบ่งเป็นขอ ๆ เรียกว่า "มาตรา" จัดเป็นเรื่อง ๆ อ่านใดติดต่อกัน
 นับว่ากฎหมายไทยมีระเบียบการร่างก็ ไม่แพ้ใคร ๆ มาแต่โบราณ... ๗๔

อย่างไรก็ตาม พระราชศาสตร์นี้อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนคัมภีร์
 ธรรมศาสตร์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง พระราชศาสตร์นี้อาจจะเพิกถอนได้
 และตามหลักแลวมักจะมีผลไซ้บังคับใ้เพียงแต่ในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ผู้ออก

๗๔ พระวรวงศ์วิฑิตย, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (พระนคร: โรงพิมพ์
 วิบูลกิจ, ๒๔๘๖), หน้า ๒๐ - ๒๑

พระราชศาสตร์เท่านั้น แม้แต่คดีต่าง ๆ ที่ยังว่ากล่าวค้างอยู่ที่ศาลก็ตองยกเล็ก
กันไป ปรากฏในกฎหมายลักษณะตระลาการมาตรา ๑๑๐ "ราชบุรุษตองคดีค้างอยู่
ในตระลาการหงสองฝ่ายยังมีแล้ว ภูเก็คอุบคิเหตุแผนคินกลับแล้วแลตงงขึ้นใหม่
แลฝ่ายข้างหนึ่งจะกลับเอาคดีขึ้นว่าใหม่ไซ ทานวา ๆ หมิไคเลย เหตุไคจึงกล่าว
คองนี้ เหตุว่าพระมหากษัตริย์ทรงเสวยตรณัตริใหม่"^{๗๕}

การที่พระราชโองการของพระมหากษัตริย์ขาดความยืนยันเช่นนี้ ทำให้
เกิดข้อขัดข้องไม่สะดวกในการปกครอง ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะทำให้
พระราชโองการนั้นมั่นคงขึ้น คือเอาพระราชโองการนั้นสมทบเข้าไว้เสียในพระ
ธรรมศาสตร์ ถ้าหากเห็นว่าพระราชโองการนั้นตรงกับพระธรรมศาสตร์ ก็เป็น
ว่าจัดเข้ารวมไว้ในธรรมศาสตร์ได้ โดยเอาเนื้อความในพระราชโองการแต่งเป็นอัน
บทมาตราอันบัญญัติความทั่วไป และจัดลำดับให้เขาไปอยู่ตามหมวดหมู่ของพระราช
โองการอื่น ๆ ลักษณะเดียวกันซึ่งได้นำมาจัดวางไว้ก่อนแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระราช
โองการของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง จึงตกทอดต่อมาใช้ในรัชกาลสมัยของ
พระมหากษัตริย์ที่ทรงดำรงราชย์สืบต่อมาโดยไม่มี ความขัดข้อง ประหนึ่งว่าเป็นบท
บัญญัติในพระธรรมศาสตร์^{๗๖}

ทางกานตุลาการ

ลักษณะการปกครองทางฝ่ายตุลาการนั้น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พิพากษา
สูงสุด ทรงสอดส่องควบคุมให้การอำนวยความยุติธรรมเป็นไปด้วยดี พระองค์ทรงมี
พระราชอำนาจที่จะวางขอลงโทษแก่ผู้ละเมิดกฎหมาย ทำลายความสงบเรียบร้อย

๗๕

กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, หน้า ๑๗๕

๗๖

ร. แลงกาต, หน้า ๕๓

ของประเทศ ทั้งวางข้อบังคับเพื่อจัดระเบียบการศาล และการพิจารณาพิพากษา
 อรรถคดี เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น วิธีพิจารณาและพิพากษาอรรถคดี
 ไต่เอาแบบอินเดียมายาประสมกับแบบของไทย คือ ไข่มุกคด ๒ จำพวกเป็นพนักงาน
 ตุลาการ จำพวกหนึ่งเป็นพรหมณ์ เชี่ยวชาญนิติศาสตร์ เรียกว่าลูกขุน ๗ ศาลหลวง
 มี ๑๒ คน หัวหน้าเป็นพระมหाराชากรูปโรหิตคนหนึ่ง พระมหाराชากรูมทิตร์คนหนึ่ง
 ถ้อยคดีมาหาเจ้าพระยา หน้าที่ของลูกขุน ๗ ศาลหลวง สำหรับจับทฎหมาย แต่จะ
 บังคับบัญชาอย่างไรก็ได้ อำนาจการบังคับบัญชาทุกอย่างอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็น
 ไทย ก็จึงเห็นได้จากวิธีพิจารณาความคือ ถ้าใครจะฟ้องความ จะเขียนเป็นหนังสือ
 ฟ้องไม่ได้ ต้องไปร้องต่อจาศาล ว่าประสงค์จะฟ้องความเช่นนั้น จาศาลจกถอย
 คำลงเป็นหนังสือแลมอบให้พนักงานประทับฟ้องนำขึ้นปรึกษาลูกขุน ๗ ศาลหลวง
 ว่าเป็นฟ้องตองตามกฎหมายควรรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าลูกขุนเห็นว่าควรรับ พนักงาน
 ประทับฟ้องหรือลูกขุนอีกชั้นหนึ่งว่า เป็นกระทรวงศาลไหน ที่จะพิจารณา แล้วส่ง
 ฟ้องกับตัวโจทก์ไปยังศาลนั้น ตุลาการศาลนั้นหมายเรียกตัวจำเลยมาถามคำให้การ
 แลส่งคำกล่าวหา คำให้การ ไปปรึกษาลูกขุนให้ชี้สองสถาน ถ้าวางข้อใดรับกันใน
 ส่วนวนและข้อใดจะต้องสืบพยาน ตุลาการจึงไปสืบพยานตามคำลูกขุน ครั้นสืบเสร็จ
 แลส่งส่วนวนไปยังลูกขุน ๆ ชี้ว่าฝ่ายไหนแพคดีเพราะเหตุใด ตุลาการก็นำคำ
 พิพากษาไปส่งผู้ปรับ ๆ วางโทษว่าควรจะปรับโทษเช่นไรก็ส่งให้ตุลาการไปบังคับ
 ถ้าความไม่พอใจในคำพิพากษา ก็ถวายฎีกาได้ แต่การที่ถวายฎีกานั้นผู้ถวายจะต้อง
 ระบุมีกระวัง ถ้าเอาความเท็จไปถวายฎีกาก็อาจจะถูกพระราชอาญา ทั้งนี้เป็นการ
 ปองกันมิให้ถวายฎีกาพรั่าเพรื่อ

ศาลต่าง ๆ มีอยู่ ๔ ประเภท คือ ศาลความอาญา ศาลความแพ่ง ศาล
 ทั้ง ๒ ประเภทนี้ขึ้นอยู่กับกรมวัง ศาลนครบาลสำหรับชำระความโจรผู้ร้ายเสี้ยน
 หนามแผ่นดิน ขึ้นอยู่กับกรมเมือง นอกจากนี้ก็อีกประเภทหนึ่งเป็นศาลกรม คือคดีเกิด
 ขึ้นในหน้าที่ราชการกรมไหน ศาลกรมนั้นก็พิจารณา ใช้วิธีพิจารณาดังกล่าวมาเหมือน
 กันหมดทุกศาล ศาลตามหัวเมืองก็ทำตามแบบเดียวกับศาลในกรุงศรีอยุธยา แต่ใช้

ที่ประชุมกรรมการทำหน้าที่แทนลูกขุน เพราะอยู่ไกลจะส่งเข้ามาหาหรือในกรุงเทพฯ ไม่สะดวก ในการปรับโทษผู้แพคดี ให้ส่งคำพิพากษาไปให้เมืองไกลเคียงเป็นผู้ปรับ ถ้าคุณความไม่พอใจในคำพิพากษา อาจอุทธรณ์เข้ามาได้ถึงเจากรม ผู้บังคับบัญชาหัวเมืองนั้น ๆ

เราจะเห็นได้ว่า การปกครองบ้านเมืองครั้งกรุงศรีอยุธยา นั้น พระมหากษัตริย์ทรงรวบรวมอำนาจไว้ที่พระองค์หมด ทั้งทางคานบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ราษฎรจึงอยู่เห็นห่างจากพระมหากษัตริย์ทุกที แต่เดิมในสมัยสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงทรงพิพากษาอรรถคดีด้วยพระองค์เอง แต่พอถึงสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงมอบให้พนักงานตุลาการ เป็นผู้ดำเนินงานนี้แทนพระองค์ แต่ก็ยังพระราชทานสิทธิบางประการแก่ราษฎร คือสิทธิที่จะถวายฎีกาได้ ในสมัยสุโขทัยไม่ได้บังคับการลงโทษผู้กระทำผิดไว้ แต่ก็เชื่อแน่ว่า คงจะไม่ร้ายแรงเท่าไรนัก เนื่องจากเป็นการลงโทษของพ่อต่อลูก แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา กฎหมายลักษณะอาญาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้กำหนดลักษณะโทษไว้

๑๐ สถาน ๆ หนึ่ง คือ ให้พ้นคูริบเรือนริบราชบาทเอาลูกเมียขาดคนแปน ราชบาท ทรัพย์สินของเขาเขาทองพระคลังจูงสิน สถานหนึ่งให้ตัดมือตัดเท้า จำใส่ตรู่ไว้โดยยัดถากกรรมมัน สถานหนึ่งให้ทวนควย ลจกหนึ่ง ๑ ยก ๑ แล้ว ประจานจำใส่ตรู่ไว้เดือนหนึ่ง ๒ } เดือน สถานหนึ่ง ให้ไหมจตุระกุน แล้ว เอาตัวลงหนุาข้าง สถานหนึ่งให้ไหมศรีกุนแล้วเอาตัวออกจากราชการ สถาน หนึ่งให้ไหมทวิกุนแล้ว ประจาน ๓ วันให้พนโทษ สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง แล้วให้ไซของ ๆ เขา สถานหนึ่งให้ตัดปีกแหะปากเอามะพร้าวหาวยัด ปาก สถานหนึ่งให้ภาคทันไว สถานหนึ่งให้กคอุเบกษาไว้ ๗๗

อย่างไรก็ตามโทษบางอย่าง ก็ยังเปิดโอกาสให้แก่ราษฎรให้ไถ่โทษเป็นเงินได้ เช่น โทษผิดฐานปลอมแปลงหนังสือ ซึ่งมีโทษ "... ให้ลงโทษตัดนิ้วมือ

เสียสองนิ้ว คุ้งขอ ออย่าให้กุมกินสอใด ถ้าจะไถโทษคัตนี้ว่ามีให้ไถนิ้วละ ๑๕๐๐๐๐
ให้เอาเบี้ยเสนาหลวงจับเขาของพระคธา" ๗๔

นอกจากนี้แล้วยังมีบทลงโทษผู้กระทำผิดฐานกบฏประทุษร้ายต่อพระมหา
กษัตริย์ ปลงพระชนม์และชิงราชบัลลังก์ โจรพระนคร เมาพระราชนิเวศน์หรือคลัง
ฉาง ปลงพระอาราม จับพระสงฆ์สามเณรหรือทำทารุณกรรมต่อชาวบาน ผู้รายใจ
ฉกรรจ์ฆ่าบิดามารดาวงศ์ญาติครูบาอาจารย์ หรือผู้รายที่เอาองค์พระพุทธรูป
มาทุบตีเหยียบฆ่า บทลงโทษที่กำหนดไว้อย่างรุนแรงมากมีถึง ๒๑ สถาน

สถานหนึ่งคือให้ขุดกระบานสี่ตะ เลิกออกเสียแล้ว เอาคีมคีมกอนเหล็ก
แฉ่งใหญ่ใส่ลงใ้หมันระหมองสี่ตะขุดลงพื้นดินงมอเคียวนำสมพะอมุสถาน
หนึ่งคือให้ตัดแค้นทั้งจำระ เบื้องหน้า ถึงไพรปากเบื่องบนทั้งสองข้างเปน
กำหนด ถึงหมวกหูทั้งสองข้างเปนกำหนด ถึงเกลียวคอขมุดมเบื่องหลัง
เป็นกำหนด แล้วให้หมันกระหมวดมเขาทั้งสี่ เอาทอนไม้สอดเขาข้างละ
คนโยกถอนคลอนตั้งเพิกหนึ่งทั้งมมนั้นออกเสียแล้วเอากรวดทรายหยาบ
ขัดกระบานสี่ตะชำระให้ขาวเหมือนพรรณศรีสังข์... ๗๕

การพิจารณาคดีใช้วิธีพิสูจน ซึ่งกำหนดไว้ว่ามี ๗ สถานคือ "ชำระการหนึ่ง
ให้ดวงตะกั่ว ๑ ฆาบาล ๑ ลูบเพลิงควยกัน ๑ คำนาคควยกัน ๑ วาย ^{ขุนน้ำ}
แข่งกัน ๑ ตามเห็นคนเลมเทากัน ๑" ๘๐ นับเป็นการพิจารณาคดีที่ล้าสมัย หรือ
บางทีก็ใช้อาจารย์ตนครบาลในการพิจารณาคดี

๗๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗

๗๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘

๘๐

การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะไม่ให้เสรีภาพทางการเมืองแก่ราษฎรแล้ว ยังจำกัดสิทธิบางประการอีกด้วย เช่น สิทธิในการปกครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ทรงออกพระราชบัญญัติยืนยันว่า ที่ดินทั้งสิ้นในพระราชอาณาเขตเป็นของพระองค์ และพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงครองราชย์สืบต่อมา ก็ยึดมั่นในหลักการเช่นนั้น เป็นการยืนยันว่า พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุดในประเทศ พระมหากษัตริย์จะทรงแบ่งปันที่ดินพระราชทานให้แก่ญาติใกล้ชิด และอาจจะเรียกคืนเมื่อใดก็ได้ตามพระราชหฤทัย

การที่พระมหากษัตริย์พระราชทานที่ดินให้แก่ราษฎรในการทำมาหากินนั้น จะถือว่าราษฎรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินก็ตามได้ ราษฎรเป็นเพียงผู้ครอบครองที่ดินเท่านั้น และถ้าเจ้าของที่ดินที่เล็กทำที่ดินให้เป็นประโยชน์เสียแล้ว ก็มักจะขาดสิทธิในที่ดินผืนนั้นต่อไป การที่พระมหากษัตริย์ทรงออกกฎหมายเช่นนั้น ก็เพื่อที่จะป้องกันมิให้มีการละทิ้งที่ดินให้รกรางว่างเปล่า เพื่อให้พระคลังมีโอกาสเก็บภาษีอันเป็นรายได้ของแผ่นดินได้เสมอ ในตอนต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา การขาดสิทธิในที่ดินเป็นไปในระยะเวลาอันสั้นมาก เมื่อเจ้าของที่ดินที่ของตน แม้ว่าจะมีที่ปลูกอยู่ หรือเป็นส่วนก็ตามก็ขาดสิทธิในที่ดินนั้นเมื่อมีผู้อื่นเข้ามาครอบครองทันที ดังจะเห็นได้จากกฎหมายเบ็ดเสร็จ มาตรา ๕๒ ที่ว่า "...มันละที่ บ้าน (มันเสีย และมีผู้หนึ่งเข้ามาอยู่ตลอดมาทำเอาแลปลูกสงายอยู่ ให้เป็นสิทธิ์แก่มัน..."^{๕๑} แต่ก็มีข้อยกเว้นและผิดตอนบางคือ

...ถ้าที่นั้นมันมีใครละเสีย แลมันลอมทำไว้เป็นค่านมู แต่มันหาญไปราชกวร กิจสุทุกขประการใด ๆ ก็ดี มันถูกลบมาแลมันจะเขาอยู่เดาไซ ไทคี่นุให้มันอยู่เพราะมันมีใครซัดที่นั้นเสีย ถูมันซัดที่เสียชานานถึง ๕ ปีไซ ไทแขวงจักให้ราษฎรหาที่มิไค่น้อย อยาให้ที่นั้นเปล่าเป็นท่าเนเสีย...^{๕๒}

^{๕๑} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๓, หน้า ๑๑๕ - ๑๑๖

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕

อย่างไรก็ตามสิทธิที่พระบรมครูองค์ที่หนึ่งของราชภรณ์จะใช้นั้นได้แก่เฉพาะราชภรณ์ด้วยกันเท่านั้น แต่จะอาศัยสิทธิของคนก่อกพระมหากษัตริย์ไม่ได้เลย

นอกจากนั้นเสรีภาพทางศาสนา ซึ่งเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก็ได้ถูกบั่นทอนลงในสมัยนี้เช่นเดียวกัน เค็มที่พวกฝรั่งที่เข้ามาในประเทศไทยนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือหวังจะมาทำการค้าขาย และต่อมาจึงเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในระยะแรกพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ลงมา ไททรงอนุเคราะห์เป็นอันดี สมเด็จพระชัยราชาธิราชไคพระราชนานอัญญาภิไทพวกโปรตุเกสเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในพระราชอาณาจักร และสร้างวัดวาตามลัทธิศาสนาของตนไคตั้งปรารภณา^{๔๓} ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จึงไคเริ่มมีปฏิกริยาต่อคริสตศาสนาเป็นครั้งแรก พระองค์ทรงห้ามราษฎรยกลูกสาวหลานสาวให้เป็นภรรยาของพวกฝรั่ง อังกฤษ วิลันดา ฮาว มอญ ซึ่งเป็นคนต่างศาสนา หรือให้เข้ารีต เหตุที่ทรงทำเช่นนี้ก็เพราะถาเกิดมีลูกด้วยกันขึ้น " ...ดูมันจเอากิการบานเมืองไปแจงแกนนานาประเทศ ๆ มันรู้แล้ว มันจคิมาเบียดเบียนพระนครธานี ขอบขันทเสมา พระพุทศาสนาภิ

^{๔๓}

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาภิคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ๗ เลม ๑ (พระนคร: ทอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๔๕๗), หน้า ๕๓๕

จพลอยเส้าหมองไป..."^{๘๔} ภายหลังเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงให้ชั้นศิธรรมทางศาสนา นีโกลาส์ แซร์เวส ไก่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในหนังสือของเขาว่า

พระองค์ทรงอนุญาตให้ทุกคนอยู่กินตามอุทิศ ให้สร้างโบสถ์และปฏิบัติศาสนกิจตามแบบอย่างในประเทศของตนได้อย่างเปิดเผย ขออย่าให้เป็นการทำลายความสงบสุขของแผ่นดินก็แล้วกัน ยิ่งกว่านั้น พระองค์ยังอนุญาตให้พสกนิกรของพระองค์เลือกนับถือลัทธิศาสนาที่ตนเห็นว่าเป็นที่น่าพอใจยิ่งกว่าใญ่ตามใจชอบ โดยมีทองกล้วเกรงว่าจะได้รับโทษทัณฑ์หรือการกลั่นแกล้งควยประการใด ๆ ...^{๘๕}

พลสันรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสก็ได้รับการกตัญญูจากรัฐบาลไทยตั้งแต่รัชสมัยพระเพทราชาลงมาถึงเดี๋ยว

^{๘๔} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๑๕

(กฎหมายมาตราบางตำรากล่าวว่า ออกในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะศักราชที่ออกกฎหมายฉบับนี้ คือ จ.ศ. ๑๕๗๖ ซึ่งเป็นศักราชในรัชสมัยของพระองค์ แต่สมเด็จพระนารายณ์ทรงสันนิษฐานว่าคงจะเป็น จ.ศ. ๑๒๗๖ มากกว่า ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๑๘๗ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ความจริงน่าจะเป็นอย่างที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงคาดคะเน เพราะในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พวกฝรั่ง อังกฤษ วิตันคา ยังไม่ใคร่เขามาอาศัยในประเทศไทย พวกเหล่านี้เพิ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ)

^{๘๕} นีโกลาส์ แซร์เวส, หน้า ๒๑๐

ในรัชกาลของพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. ๒๒๗๓ ได้มีกรณีพิพาทระหว่างบาทหลวง
ฝรั่งเศสและรัฐบาลไทย จากจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามา
ตั้งในกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น ไคระบุว่า มีพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดิน
ใหม่มาจับพวกเขารีด ๑๑ คน ใน ๑๑ คนนี้ได้อุบัติใส่คุกจำตรวน ๕ คน นอกจากนั้น
ไคระหนีไปหมด แต่ต่อมาภายหลังบาทหลวงและรัฐบาลไทยก็ตกลงกันได้ จึงได้รับ
อนุญาตให้ทำการสอนศาสนาไครต่อไป

สภาพสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาแบ่งออกเป็นหลายชั้น มีพระมหากษัตริย์ซึ่ง
ถือว่าเป็นยอดสุดของสังคม จากนั้นลงมาก็มีพวกเจ้านาย ขุนนางราชบุตร และ
พวกทาส ในสมัยเริ่มตั้งกรุงศรีอยุธยา การแบ่งชั้นของสังคมไม่ทราบหลักฐานที่
แน่นอนว่า มีความเป็นมาอย่างไร ทราบแต่เพียงว่ามี การไช้ทาสมาแล้วตั้งแต่เริ่ม
สร้างกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสันนิษฐานว่า เดิมชนชาติ
ไทยไม่มีทาส

พวกไทยที่ลงมาอยู่ข้างใตมารับประเพณีการใช้ทาสตามประเพณีขอม มี
ความปรากฏในบานแผนกกฎหมายลักษณะลักพาบท ๑ ว่า เมื่อครั้งกรุงศรี
อยุธยากับกรุงสุโขทัยเป็นไมตรีกันนั้น มีผู้ลักพาทาสในกรุงศรีอยุธยาหนีขึ้น
ไปเมืองเหนือ พวกเจ้าเงินกรามทูลพระเจ้าอู่ทองขอให้ติดตามเอาทาส
กลับมาว่า เพราะ "เมื่อถูกท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว" ดังนี้ พระเจ้า
อู่ทองหาทรงบัญชาตามไม่ คำรู้สึกสงไสยจากดาวอู่แกญชานายประกัน
แลมีคำซึ่งยังใจกันมาปรากฏอยู่คำ ๑ ซึ่งเรียกผู้พนจากทาสว่า "เป็นไทย"^{๘๗}

^{๘๖} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๓ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
๒๔๗๕), หน้า ๕๐

^{๘๗} สมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศ
สยามแต่โบราณ, หน้า ๒๐ - ๒๑

การแบ่งชั้นของสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้วางรากฐานอย่างมั่นคง ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยการตั้งศักดินาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๘ กำหนดความผู้มียศชั้นใดควรมีนาเท่าใด เช่น เจ้าพระยา มีนา ๑๐๐๐๐ ไร่ ราษฎรธรรมดา มีไร่ ๒๕ ไร่ การกำหนดศักดินานี้ นับเป็นการแบ่งชั้นของสังคม ซึ่งมีพวกทาสเป็นพื้นฐาน กล่าวกันว่า พวกทาสเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของกรุงศรีอยุธยา การมีทาสนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของการกดขี่ข่มเหง พวกทาสไม่มีเสรีภาพในร่างกายของตนเอง แล้วยุบายเงินของตน จะทำอะไรก็ได้ นายเงินมีสิทธิที่จะเขียนตีทาสของตนได้ แต่จะฆ่าไม่ได้ นี่ก็นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าแผ่นดินไทยสมัยนั้น ที่มีต่อประชาชนของพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๗ พระเจ้าปราสาททอง ทรงออกกฎหมายคุ้มครองพวกทาสว่า "มาตราหนึ่งผู้ใดคึงเคียดแค้นคนตนไซ่ ท่านให้ตีแตกอโหดปราบแตกอโหดแล้ว ท่านมีโหดมตายเลย ถ้ามั่นคนร้ายสั่งสอนมิได้ให้ชายมันเสีย ถ้าคิมันตายให้ใหม่โดยศักดิ์ ไม่นั้นแล" ๘๘

(เหล็ก)

นอกจากนี้แล้ว ศตรีและเด็ก ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีฐานะไม่เท่าเทียมกับบุรุษ มีกฎหมายลักษณะทาสบทหนึ่ง แสดงถึงความเหลื่อมล้ำค่าสูงใหญ่เห็นอย่างชัดเจนคือ

...ถ้าผู้ใดพาแม่ขายเงิน เอาชื่อลูกเมียเข้าคนใส่ในกรมธรรมช่าย ท่านว่า เป็นสิทธิ์ แม่นว่าเจ้าสนบอกรักก็มิได้บอกรักแก้ตัวเรือนเบียด ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรมชานั้น ท่านว่าเป็นสิทธิ์ใดโดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าผู้พ่อแม่ขายเงินนั้นเป็นอิสรภาพแล...

มาตราหนึ่ง เมียก็คู่ลูกก็คู่เอาชื่อ พ่อ แลผู้ใส่ในกรมธรรมช่าย ท่านว่ามีเป็นสิทธิ์เลย เหตุว่า เมียแม่ ลูก) นั้นมิได้เป็นอิสระแก้ตัวแลพ่อแม่แม่นั้นเลย ๘๘

๘๘ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, หน้า ๒๙๑

๘๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘ - ๒๘๙

กฎหมายนี้แสดงว่าพ่อแม่ สามี มีสิทธิที่จะขายลูกและภรรยาของตนได้
ไม่ว่าผู้ถูกขายนั้นจะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม แต่ลูกและภรรยาไม่มีสิทธิที่จะขายพ่อแม่
และสามีได้

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี การปกครองบ้านเมือง ก็คงยึดถือตามแบบอย่าง
กรุงศรีอยุธยาอยู่ ในสมัยนั้นพระมหากษัตริย์โคทรงไชพระราชอำนาจของพระองค์
อย่างเด็ดขาด คอยเหตุว่าเป็นสุพรรณเมืองอยู่ในสภาพที่เรียกว่าบ้านแตกสาแหรก
ขาด กล่าวคือ พม่ายกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ เมื่อเดือน ๕ พ.ศ.
๒๓๑๐ เจตนาที่พม่ายกทัพมาตีไทยครั้งนี้มีใญ่หมายจะรักษาเมืองไทยไว้เป็นเมือง
ขึ้น จึงได้เผาทำลายเสียทั้งเมืองใหญ่ เมืองน้อย ตลอดจนราชธานี ในครั้งนั้น
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งในขณะนั้นมียศเป็นพระยาวชิรปราการ แต่คนทั้งหลาย
นิยมเรียกว่า พระยาตาก เป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งมาก โคตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมือง
จันทบุรี พระองค์ทรงรับภาระอย่างใหญ่หลวง จะต้องทรงสู้ทั้งศึกพม่าที่คุมกำลัง
ตั้งอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้น และจะต้องปราบปรามก๊กต่าง ๆ ซึ่งพากันตั้งตัวเป็นใหญ่ถึง
๕ ก๊ก ครั้นรบชนะพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น ตลอดจนปราบปรามก๊กต่าง ๆ โคอย่างราบคาบ
จนกระทั่งโคราชาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่กรุงธนบุรีแล้ว ก็
ยังต้องคอยรับศึกพม่าที่ยกมาปราบปราม คอยเหตุนี้ การปกครองในสมัยกรุงธนบุรี
จึงเป็นการปกครองอย่างเด็ดขาด ถืออำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ
เพราะบ้านเมืองอยู่ในระหว่างศึกสงคราม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ในคราวรบพม่า
ที่บางแก้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ นั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คำรัสสั่งให้กองทัพที่
มาจากกรุงยกไปยังเมืองราชบุรีโดยเร็ว ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดแวะบานเป็นอันขาด ครั้งนั้น
"...มีพระเทพโยธาคนหนึ่ง แวะเขาที่บ้าน โคทรงทราบก็ทรงพระพิโรธ ตรัสสั่งให้
ไปเอาตัวพระเทพโยธามา แล้วใหม่ค้เขาก็กับเสาคำหนักแพ ทรงพระแสงดาบตัด
ศีรษะพระเทพโยธาคอยพระหัตถ์ ในขณะนั้นแล้วให้เอาศีรษะไปเสียบประจานไว้

ที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์"^{๕๐} อีกครั้งหนึ่งคือเมื่อพม่ายกกำลังเข้ามาปล้นค่าย "พม่าแตก ค่ายเขาไคคายนายทัพนายกองแตกกระจายกันไป จึงไปประหารชีวิตหมื่นทิพหนึ่ง ไพร ๑๑ คน เสียขีวประตูกายหลวง แตะบรรดาหนึ่คายนัน นายไพรโคคั่วมาเมื่อโคคื ฆาเสีย"^{๕๑}

ในกรณีเช่นนี้อาจจะมีผู้ตำหนิว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีพระทัย โหดร้าย ทรงลงโทษเกินกว่าเหตุ แต่ถ้ามองใจเป็นธรรมพอที่จะนึกถึงสภาพบ้านเมืองซึ่ง กำลังอยู่ในยุคเข็ญ ก็คงยอมรับว่า ความเดือดดาลของพระองค์เป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญ เพราะทำให้พระองค์ประสบความสำเร็จในการรบแทบทุกครั้งและได้ทรงรวบรวมบ้านเมือง ให้เป็นปึกแผ่นสืบต่อมา

ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ทรงเสียดพระสติ เกิด การจลาจลในกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ได้ทำการปราบปราม จนราบคาบ ให้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสีย แล้วจึงปราบดาภิเษกขึ้น เป็นพระมหากษัตริย์ ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรี มาตั้งที่กรุงเทพพระมหานคร อมรัตนโกสินทร์ ฯ และทรงจัดการปกครองตามแบบอย่างที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยสม- เเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ระเบียบการปกครองเช่นว่านี้ ได้ใช้กันมาจนกระทั่งถึง รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงแก้ไขเพิ่มเติมการปกครอง เสียใหม่ จากแบบจตุสดมภ์มาเป็นแบบม็กระทรวง แต่อำนาจของพระมหากษัตริย์ ก็ ยังคงเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นเดิม

นับแต่สิ้นรัชกาลพม่อขุนรามคำแหง จนต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหา กษัตริย์ทุกพระองค์ได้ทรงปกครองบ้านเมืองโดยถือพระราชาญาสิทธิของพระองค์ เป็นสำคัญ มีไคทรงวางรากฐานอันใดที่จะนำไปสู่การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย เลย เว้นไว้เสียแต่การให้ชนติธรรมทางศาสนาของพระมหากษัตริย์บางพระองค์ใน สมัยกรุงศรีอยุธยา

^{๕๐} สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓, ไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่ ๓, พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๘๖๖

^{๕๑} ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมต์, ๒๔๕๐), หน้า ๘๗